

Pretoriana

**TYDSKRIF VAN DIE PRETORIASE HISTORIESE VERENIGING
(GENOOTSKAP OUD-PRETORIA)**

**JOURNAL OF THE PRETORIA HISTORICAL SOCIETY
(OLD PRETORIA SOCIETY)**

Prys R 4,00 Price

LYS VAN BESTUURSLEDE VAN DIE
PRETORIASE HISTORIESE VERENIGING
(GENOOTSKAP OUD-PRETORIA) OP 1 NOVEMBER 1986

Dr. N.A. Coetzee	voorsitter
Mnr. W.J. Punt	ondervoorsitter, bewaring van geboue
Mev. M.L. Willmer	sekretaresse
S. de K. Venter	verteenwoordiger van die Stadsraad van Pretoria
Mev. M. Andrews	organisasie van toere
Mnr. T.E. Andrews	<i>Nuusbrief</i>
Mev. A. Dreyer	argief
Mnr. D. Eksteen	penningmeester
Mev. S.W. Jacobs	skooltuine
Dr. C. de Jong	redaksie van <i>Pretoriana</i>
Prof. H.J. Petrick	bewaring van begraafplase
Mnr. R. Tomlinson	forte
Mev. I. Vermaak	assistent-sekretaresse

Die posbusnommer van die sekretariaat is 4063, Pretoria 0001.

PRETORIANA – AFRICANA

Aanbod van uitgawes van *Pretoriana* van vroeë en onlangse datum

Hoeveel geskiedenisboeke kan U vir R20,00 koop?

Miskien een, wat bestaan uit nog nie eens 200 bladsye nie.

Hoeveel Africana-boeke kan U vir R20,00 koop?

Waarskynlik nie eers een nie.

Hoeveel *Pretoriana*'s kan U vir R20,00 koop?

Tenminste 80 uitgawes met meer as 2500 bladsye propvol met geskiedenis, foto's, belangrike data en kostelike stories.

Daar is stelle *Pretoriana*'s met uitgawes vanaf die vroeë jare vyftig, by die Genootskap beskikbaar. Skryf 'n briefie aan Anton Jansen, Posbus 33704, Glenstantia 0010, Pretoria, of nog makliker, skakel sy kantoor nommer 70 6456 of na kantoortyd 47 5838 om 'n stel *Pretoriana*'s te bestel.

Afsonderlike nommers is ook beskikbaar VANAF R0,50 per eksemplaar.

INHOUDSOPGAW / TABLE OF CONTENTS

	bladsy/page
Van die redakteur	2
From the editor	3
Foto van die bestuur van die Pretoriase Historiese Vereniging	4
N.A. Coetzee, Toespraak by geleentheid van die onthulling van die J.J. Kirkness-gedenkplaat by die Onderwyskollege Pretoria op 3 Junie 1986	5
Die veldslag en monument van Delvillebos	10
J. Ploeger, Die agtergrond van die oprigting van die Oorlogsmonument voor die Uniegebou, Pretoria	11
Delville Wood Cemetery, Longueval, and the South African Memorial, France	21
S.W. Jacobs, E. Schweickerdt (Pty) Limited: 1902-1986	25
Eugène Marais en Hally se komeet	31
C. de Jong, Die Pierneef-skildery vir Koningin Wilhelmina - 'n geskenk en 'n insident	33
C. de Jong, Moontlike voorbeelde van Reisaicher se skilderye van die Tweede Anglo-Boere-oorlog te Pretoria (2) Tweede skildery: de slag by Colenso	35
C. de Jong, 100 jaar gelede die eerste outomobiel	38
Verskyning van boek oor die geslag Du Plessis	42
C. de Jong, The checkered career of George Kynoch	43
Kenneth E. Wilburn Jr., The climax of railway competition in South Africa, 1886-1899	48
C. de Jong, The railway struggle in South Africa, 1886-1910, Review of K. Wilburn, The climax of railway competition in South Africa 1886-1899	53
C. de Jong, Nabeskouing oor Dr. T.S. van Rooyen	55
C. de Jong, Die broers Alarik en Magnus Forssman in Transvaal	57
C. de Jong, Die Duitse passasierskip 'Pretoria' 50 jaar gelede	70
C. de Jong, Gedenktekens vir minder bekende persone in en om Pretoria (4) - Christer Uggla, die kanondokter	71
C. de Jong, Die spoorwegverlede herleef	74

VAN DIE REDAKTEUR

Op 3 Junie 1986 is 'n plaat ter herinnering aan Mnr. John J. Kirkness onthul in die Onderwyskollege Pretoria. Dit is bestem vir die sportterrein van die Kollege wat op die oorspronklike plek van die steenfabriek van Kirkness in Groenkloof lê. Dr. N.A. Coetzee, ons voorsitter, was een van die sprekers voordat Mnr. John Niven, seun van Mnr. John J. Kirkness, die plaat onthul het. Dr. Coetzee se verslag van die plegtigheid is afgedruk in hierdie uitgawe van *Pretoriana*.

Kol. Dr. Jan Ploeger dra by met 'n oorsig van Suid-Afrikaners se deelname aan Wêreldoorlog I ter herdenking van die slag in die Delvillebos in Noord-Frankryk, in 1986 70 jaar gelede, en van die onthulling van die Suid-Afrikaanse Oorlogsmonument by die Delvillebos 60 jaar gelede.

Mevrou S.W. Jacobs het 'n artikel oor die kunshandelaars Emil Schweickardt Senior en Junior vir hierdie uitgawe saamgestel.

Ter herdenking van die skilder J.H. Pierneef se geboortejaar 100 jaar gelede het die redakteur 'n aantekening oor die skildery van Pierneef wat die F.A.K. aan Koningin Wilhelmina by haar goue jubileum in 1948 geskenk het, geskryf. Hy vervolg die reeks oor moontlike bronne van inspirasie vir Reisacher se skilderye van die Anglo-Boere-oorlog 1899-1902. Hy dra 'n aantekening by oor die eerste outomobiel - 'n Benz - te Pretoria in 1897 omdat dit in hierdie jaar 'n eeu gelede is dat die eerste outo - ook 'n Benz - op die pad in Duitsland verskyn het. Daar is ook 'n aantekening oor George Kynoch, vuurwapenhandelaar, omdat sy wapenwinkel na bewering die oudste gebou in Pretoria is wat nou bestaan.

'n Paar jaar gelede het prof. K. Wilburn van die VSA in Oxford (VK) tot doktor gepromoveer met 'n proefskrif oor die NZASM 1887-1899. Sy samevatting van dié werk is gedruk in *Pretoriana No. 90* en word gevolg deur 'n bespreking van die proefskrif deur C. de Jong.

Onlangs het Mnr. Albert van Jaarsveld 'n beskouing oor Dr. T.S. van Rooyen, 'n oorlede bestuurslid van ons vereniging en redakteur van *Pretoriana*, gepubliseer. In antwoord daarop gee die huidige redakteur 'n nabeskouing oor Dr. van Rooyen.

C. de Jong skets die betekenis van die broers Forssman uit Swede as pioniers in Transvaal voor die ontdekking van die Groot Goudrif. Hy bespreek ingenieur Christer Ugbla in die reeks "Monumente vir minder bekende persone in en om Pretoria" en eindig met 'n herinnering aan die ontstaan van Germiston en die 'Randtrem'.

FROM THE EDITOR

On 3 June 1986 a plaque commemorating Mr. John J. Kirkness was unveiled in the College of Education Pretoria. It is destined for the sport-fields of the College which are on the original spot of Kirkness' brick factory at Groenkloof. Dr. N.A. Coetzee, our chairman, was one of the speakers before Mr. John Niven, son of Mr. John J. Kirkness, unveiled the plaque. Dr. Coetzee's report of the ceremony is printed in this issue of *Pretoriana*.

Col. Dr. Jan Ploeger contributes with a survey of South African participation in World War I to commemorate the battle of Delville Wood in Northern France, this year 70 years ago, and the unveiling of the South African War Monument near Delville Wood 60 years ago.

Mrs. S.W. Jacobs has composed an article for this issue on the art dealers Emil Schweickerdt Senior and Junior.

To celebrate the painter J.H. Pierneef's birthyear, 100 years ago, the editor has written a note on the Pierneef painting which was presented by the F.A.K. to Queen Wilhelmina for her golden jubilee in 1948. He continues the series on possible sources of inspiration for Reisacher's paintings of the Anglo-Boer War 1899-1902. He contributes a note on the first motor car - a Benz - at Pretoria in 1897 because this year it is a century ago that the first motor car - also a Benz - appeared on the road in Germany. There is also a note on George Kynoch, dealer in fire-arms, because his arms shop is said to be Pretoria's oldest building still in existence.

A few years ago Prof. K. Wilburn of the USA graduated at Oxford (UK) on a doctoral thesis regarding the NZASM 1887-1899. His summary of this work is printed in *Pretoriana* No. 90 and is followed by a review of his thesis by C. de Jong.

Recently Mr. Albert van Jaarsveld published a review of Dr. T.S. van Rooyen, a deceased member of the board of our Society and an editor of *Pretoriana*. In reply the present editor gives an after-view of Dr. van Rooyen.

C. de Jong sketches the significance of the Forssman brothers from Sweden as Transvaal pioneers before the discovery of the Great Gold Reef. He discusses engineer Christer Ugglä in the series "Monuments for lesser known persons in and around Pretoria" and finishes with a reminder of the founding of Germiston, 100 years ago, and of the 'Randtram'.

Die bestuur van die Pretoriase Historiese Vereniging - Genootskap Oud-Pretoria
op 4 Augustus 1986
The Board of the Pretoria Historical Society - Old Pretoria Society on
4 August 1986

Voorste ry van links na regs/Front row from left to right: Prof. C. de Jong
(redakteur/editor *Pretoriana*) - Mnr./Mr. W.J. Punt (ondervoorsitter/vice-
chairman) - Dr. N.A. Coetzee (voorsitter/chairman) - Mev./Mrs. M.L. Willmer
(sekretaresse/secretary) - Mnr./Mr. T.E. Andrews (redakteur *Nuusbrief*/
editor *Newsletter*)

Agterste ry van links na regs/Back row from left to right: Mnr./Mr. S. de K.
Venter (Stadsraadslid/City Council Member Pretoria) - Mnr./Mr. R. Tomlinson
(Forte/Forts) - Mev./Mrs. S.W. Jacobs (skooltuine/school gardens) - Mev./Mrs.
I. Vermaak (hulpsekretaresse/assistant-secretary) - Mev./Mrs. M. Andrews
(bustoere/bus tours) - Prof. H.C. Petrick (historiese grafte/historic graves)
Mnr./Mr. D. Eksteen (tesourier/treasurer)

Foto Mnr./Mr. Dotman Pretorius

**TOESPRAAK VAN DR. N.A. COETZEE, VOORSITTER
GENOOTSKAP OUD-PRETORIA, BY GELEENTHEID VAN DIE
ONTHULLING VAN DIE J.J. KIRKNESS GEDENKPLAAT BY DIE
PRETORIASE ONDERWYSKOLLEGE OP 3 JUNIE 1986.**

Die Genootskap Oud-Pretoria, ook genaam die Historiese Vereniging van Pretoria, wil hiermee sy dank uitspreek aan die Rektor, die personeel en die studente van die Pretoriase Onderwyskollege, asook aan die Transvaalse Onderwysdepartement as owerheid vir die herdenking van John Johnston Kirkness as een van die uitstaande pioniers van Pretoria.

We also welcome Mr. John Niven Kirkness, son of J.J. Kirkness present here today with his son and other members of the family, to do honour to their father and grandfather by unveiling this plaque. We as Society also thank Mr. J.N. Kirkness, now already 87 years of age, for his financial aid to enable the Society to erect various plaques at historical sites in Pretoria.

Die Genootskap Oud-Pretoria is in 1948 deur wyle dr. Willem Punt en andere gestig om nie alleen as die Historiese Vereniging van Pretoria te dien nie, maar ook as die bewaarder van die verlede, van Pretoria se historiese erfenis in die vorm van geboue, landmerke, name van strate en plekke, en om die geskiedenis van Pretoria vas te lê. Dit is nou reeds oor ongeveer 40 jaar gedoen deur die publikasie van die amptelike tydskrif van die Genootskap, naamlik *Pretoriana*, wat nou reeds 89 uitgawes belewe het. As u die geskiedenis van Pretoria wil leer ken, kan u al 89 uitgawes van die Genootskap aankoop vir die klein bedrag van R20. Dit is 'n prestige-uitgawe van die Genootskap Oud-Pretoria en van die hoofstad van die Republiek Suid-Afrika.

Die Genootskap Oud-Pretoria hou gedurig 'n wakende oog oor die geskiedkundige erfenis van Pretoria; dit het volle erkenning van die Stadsraad van Pretoria en ander liggame soos die Argitektevereniging, die Stigting Simon van der Stel en ook die Administrateur en Provinsiale Raad van Transvaal. Ook reël die Genootskap maandelikse bustoere vir lede en nie-ledes in en om Pretoria en na die verre dele van Transvaal en ander Provinsies om die deelnemers die historiese plekke van ons land te laat sien en werklik te laat belewe in die vertolking van ons gidse.

Die Genootskap publiseer ook 'n maandelikse *Nuusbrief* (*Newsletter*) waarin lede op hoogte gehou word van funksies wat plaasvind, wat hulle kan bywoon; ook word geskiedkundige sake aangeraak sover dit Pretoria betref. As deel van die 1955 Pretoria Eeufees het die Genootskap 'n Skooltoinekompetisie ingestel vir die skoolraadsdistrik van Pretoria, waaraan die skole jaarliks kan deelneem. Die doel is om die skoolgaande jeug se liefde vir die inheemse plantegroei aan te kweek en om hulle trots te maak op 'n mooi omgewing vir hulle latere woonhuise of woonplek as volwassenes. U studente hier in die saal sal in u werk as onderwysers en onderwyseresse later met die skooltoine te doen kry as deel van die opvoeding van die jeug.

Nou sal u wel vra waarom hierdie funksie, hierdie Gedenkplaat se onthulling vandag alhier. Dit is goed dat u as studente sal weet van die verlede van u Kollege en van die terrein agter die berg waarheen u verskuif sal word en waar u geboue en sportvelde op die oomblik 'n werklikheid word. Daardie terrein

JOHN J. KIRKNESS,
Groenkloof Brick, Tile and Pottery Works,
PRETORIA.

Telephone No. 30. — Office: CHURCH SQUARE. — P.O. Box 44.

MANUFACTURER OF

**Wire Cut, Pressed, and Stable Bricks
of every description.**

Any special size or kind made to order.

— ALSO —

**Flooring Tiles of any size and Chimney Cans
of various designs.**

— AND —

**Garden Pottery Ware including Flower Pots, Vases
and Garden Bordering.**

Any of above wares can be made to Architects own designs.

Uit: *Lochhead's Guide Hand-book and Directory of
Pretoria 1913*, published by Transvaal Reliable Agency,
Pretoria 1913
faksimileherdruk deur die Staatsbiblioteek te Pretoria, 1980

was die kleigroewe van John Johnston Kirkness, die boumeester van talle historiese geboue in Pretoria, onder andere

Die Ou Raadsaal

Die Ou Letteregebou van die Universiteit van Pretoria

Die Ou Wetenskapgebou van die Universiteit van Pretoria

Die Wierdabrug oor die Hennopsrivier

Die Leeubrug oor die Apiesrivier in Kerkstraat, Pretoria

Die ou hoofgebou van die Administratiewe blok van die

Veeartsenykundige Navorsingsinstituut te Onderstepoort

Die Staatsartillerie- en stalle en huisekompleks in

Potgieterstraat, Pretoria

in Bloemfontein die vierde en laaste Raadsaal

kerke in Bethlehem, Barberton en Heilbron

nog baie ander geboue waarvan 'n opsomming verskyn in *Pretoriana* 86.

John Johnston Kirkness is gebore 1 April 1857 op die Orkney-Eilande, Brittanje, het sy diploma in boukunde behaal by die Heriot Watt College in Edinburgh en het as vakman in Glasgow gewerk. In 1879 het hy na Suid-Afrika gekom, in Port Elizabeth geland en vervolgens gewerk in Durban, Bethlehem, en op die Barberton Goudvelde. Hier het hy sy een oog verloor, maar in sy lewe dit ook te bowe gekom. Hy het sy bruid Ann Baikie in 1884 op die Orkney-Eilande gaan haal en in 1887 is hulle in Pretoria gevestig. U kan na sy woning gaan kyk in Pomonastraat 255, Muckleneuk, wat nou as 'n gastehuis deur Unisa gebruik word. Hy het op Groenkloof sy stene begin maak, die 'Kirkness' stene, met sy inskrip daarop. Hierdie stene het wêreldwyd aandag getrek as "face-bricks" en is deur Sir Herbert Baker gebruik om die binnewerk van die Uniegebou af te rond. Die Groote Schuur Hospitaal in Kaapstad, die Harare Poskantoor, en tot ongeveer 1940 die meeste huise in Pretoria is daarmee gebou. Ook het hy vloer- en dakteëls gemaak op Groenkloof, en dit is tot in Engeland gebruik. Ook potte is deur hom op Groenkloof gemaak, onder meer die groot potte op die terrasse van die Uniegebou.

Ek kan nie alles hier opnoem nie, u kan alles lees in *Pretoriana Nos. 86, 87 en 89*. Maar wat belangrik is vir u om te onthou is dat die Pretoriase Onderwyskollege opgerig word op die plek van die geweldige uitgraving wat die materiaal verskaf het vir die stene, teëls en potte wat vandag baie historiese en ander geboue in Suid-Afrika en oorsee versier wat as nasionale gedenkwaardigheid beskou en geproklameer is. U as studente moet weet dat u nuwe kampus op die Groenkloofterrein op 'n historiese plek staan, die John Johnston Kirkness Steengroewe. Ons vereer vandag 'n man wat in sy lewe groot dinge gedoen het, wat iets vir die nageslag nagelaat het deur sy ondernemingsgees en harde werk. U wat as onderwysers kwalifiseer en vir die opvoeding van ons kinders verantwoordelik sal wees in die jare wat kom, moet die gees en durf en daad van J.J. Kirkness aan hulle oordra.

U hoofgebou, waar ons vandag hier staan, is deur John Johnston Kirkness gebou en hier bring ons vandag die Gedenkplaat aan ter ere van die bouer, onthul deur sy seun John Niven Kirkness. Later, so hoop ons, sal hierdie Gedenkplaat na die Groenkloofkampus verskuif word saam met u geboue

Die onthulling van die gedenkplaat vir John Johnston Kirkness
in die Pretoriase Onderwyskollege op 3 Junie 1986
Die persone is van links na regs: D.J. Kirkness, Prof.H.O.Maree (Rektor)
J.N. Kirkness, dr. N.A. Coetzee (Voorsitter) en J.J. Kirkness
Foto: T.E. Andrews

se geskiedenis en agtergrond.

Ek dank u, meneer die Rektor vir hierdie merkwaardige gebeurtenis op ons eie Republiekdagviering in 1986. Ek bedank ook mnr. Viviers wat al die reëlings met my en die Genootskap so uitstekend en deeglik getref het. Mag die Pretoriase Onderwyskollege in die toekoms nog berge versit in die bou van ons nasie, net soos John J. Kirkness die berg Muckleneukrant versit het, daarmee aan ons 'n ryk erfenis; aan argitektoniese skoonheid in al die geboue nagelaat het, en daarmee 'n geestelike ideaal van deeglikheid en arbeidzaamheid daargestel het.

Na die toespraak van Dr. N.A. Coetzee onthul Mnr. John Niven Kirkness die gedenkplaat wat op die verhoog staan, deur die gordyntjie wat dit verhul, oop te trek. Daarna lees die Rektor die opskrifte op die gedenkplaat voor wat soos volg lui:

JOHN J KIRKNESS
GROENKLOOF BRICK FACTORY
ON THIS SITE IN 1886 JOHN J KIRKNESS (1857-1939)
ESTABLISHED A BRICK, TILE AND POTTERY FACTORY
WHICH BECAME A MAJOR SUPPLIER TO PRETORIA, SOUTH
AFRICA AND OVERSEAS

JOHN J KIRKNESS
GROENKLOOF - BAKSTEENFABRIEK
OP HIERDIE TERREIN HET JOHN J KIRKNESS (1857-1939)
IN 1886 'n FABRIEK VAN BAKSTONE, TEELS EN ERDEWERK
OPGERIG. HY HET METTERTYD 'n GROOT VERSKAFFER GEWORD
AAN PRETORIA, SUID-AFRIKA EN DIE BUITELAND

Genootskap Oud-Pretoria

Old Pretoria Society

'n Eksemplaar van *Pretoriana No. 89* word deur dr. N.A. Coetzee aan die Rektor oorhandig vir plasing in die Biblioteek. Hierin kan die studente alles oor J.J. Kirkness nalees, aangesien nie alles by hierdie funksie genoem kan word nie. Die artikel bevat 'n volledige bibliografie vir verdere naleesing.

Dr. Coetzee vertoon ook 'n 'Kirkness-Pretoria'-baksteen aan die gehoor. Hy beskryf dit as 'n nasionale gedenkwaardigheid. "U nuwe terrein asook die Hoofgebou op u terrein alhier is beide nasionale gedenkwaardighede".

DIE VELDSLAG EN MONUMENT VAN DELVILLEBOS

“At the going down of the sun and in the morning
we shall remember them.”

In hierdie jaar 1986 is dit sewentig jaar gelede dat die slag in Delvillebos in Noord-Frankryk gelever is en sestig jaar gelede dat die grootste oorlogsmonument van Suid-Afrika by dié bos onthul is. Vir talle historici is dié vyf-daagse veldslag slegs een van die talle gevegte wat onbeslis geëindig het, in die bitter, vier jaar durende loopgrawe-oorlog aan die Wesfront in 1914-1918, Vir Suid-Afrikaners is dit egter 'n gedenkwaardige veldslag omdat daarin soldate van die twee blanke bevolkingsgroepe in die Unie tesaam teen 'n gemeenskaplike vyand geveg het en dus solidêr was. Die gedenkteken by die Delvillebos is bestem vir hulle en vir alle bevolkingsgroepe van Suid-Afrika - blank en gekleurd - wat in twee Wêreldoorloë gestry en gely het.

Kolonel Dr. J. Ploeger het die hierna volgende herdenkingsartikel oor die aksies van Suid-Afrikaners in Wêreldoorlog I (1914-1918), onder meer in die Delvillebos, geskryf. Daarna volg 'n beskrywing van die slag in dié bos en van die monument digby, wat oorgeneem is uit die boek *Their name liveth, Volume 5 Part 3, Some pictures of Commonwealth War Cemeteries 1914-1918 and 1939-1945, published by order of the Commonwealth War Graves Commission 1964, p. 20-22*. Die onderhoofde in die stuk is deur my geplaas. Die argitek van die monument is Herbert Baker, die beeldhouer van die Castor-en-Pollux-beeld op die monument is Alfred Turner.

Die agtergrond van die foto waarop die eggenote van wyle generaal Louis Botha († 1919) en generaal W.E.C. Tanner in 1926 afgebeeld staan, toon die oorlogsgrafte van die Suid-Afrikaners. By besoeke aan oorlogsbegraafplase is ek altyd diep onder die indruk van die onafsienbare rye graftekens wat soos soldate in die gelid staan. My herinneringe aan die begraafplaas vir Noord-Amerikaners 1942-1945 by Margraten in Limburg, Nederland, is onuitwisbaar. Hoeveel ryker sou die wêreld gewees het as die jong mans wat in oorlogsgrafte rus, “in die bruin komberse van die aarde toegedraai” (D.J. Opperman, *Joernaal van Jorik*), die lewe sou behou het!

'n Latere uitgawe van *Pretoriana* sal uitvoerig aandag gee aan die ont-hulling te Pretoria op 21 Julie 1929 van 'n replika van die Castor-en-Pollux-beeld op die gedenkteken by die Delvillebos. Ek sal in dié vervolgartikel ingaan op die simboliek van die standbeeld en sy twee mitologiese persone.

C. de Jong

DIE AGTERGROND VAN DIE OPRIGTING VAN DIE OORLOGSGEDENKTEKEN VOOR DIE UNIEGEBOU, PRETORIA

deur Kolonel Dr. J. Ploeger

INLEIDING

In die nog steeds besonder bruikbare *Europe in the Nineteenth and Twentieth Century* het die outeurs Grant en Temperley in 1937, met verwysing na die internasionale spanning kort voor die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog (1914), o.m. verklaar:

“The real question raised by the story of the last five weeks before the war is not whether war could then have been averted, but whether the preceding situation had made war certain”.¹

Ten spyte van die feit dat geen verantwoordelike staatsman oorlog bekeer het nie en destydse “verligte” en “progressiewe” mense aangeneem het dat daar geen oorlog in Europa sou en kon uitbreek nie, was hierdie indrukke en optimistiese wensdenkery nie op die werklikheid gegrondves nie. Internasionale mededinging het in so ’n stadium verkeer dat die voortbestaan van vrede in die wêreld aan die genade of ongenade van een of ander voorval oorgelewer was. Die arsenele dwarsdeur Europa was van groot voorrade voorsien, nasionalistiese gevoelens was sterk en invloed en prestige is in so ’n mate nagejaag dat enige ongelukkige gebeurtenis ’n ontploffing kon veroorsaak wat die wêreld sou laat skud.²

Die spreekwoordelike lont is in die kruitvat geslinger op 28 Junie 1914, dié dag waarop aartshertog Frans Ferdinand, ’n neef van keiser-koning Frans Josef en troonopvolger in die Habsburgse ryk, met sy gade in Serajewo, Bosnië, vermoor is.

Sonder om in besonderhede te tree kan die vernaamste gebeurtenisse genoem word wat op hierdie voorval gevolg het. Nadat Duitsland sy onvoorwaardelike steun aan Oostenryk toegesê het, het laasgenoemde staat op 23 Julie 1914 ’n ultimatum aan Serwië gestuur om anti-Oostenrykse sameswerings te onderdruk.

In die Serwiese antwoord van 25 Julie 1914 is gedeeltelik aan dié eise voldoen. Serwië het sy strydkragte gemobiliseer, die Oostenrykse regering het die antwoord verwerp en op sy beurt ’n mobilisasie gelas. Rusland, wat van Franse steun verseker is, het die Oostenrykse regering van sy misnoeë in kennis gestel, Engeland het pogings aangewend om as bemiddelaar op te tree, maar op 28 Julie 1914 het die Oostenrykse oorlogverklaring aan Serwië gevolg. Kort daarna het Rusland gemobiliseer en op 31 Julie 1914 het ’n Berlynse ultimatum aan Rusland gevolg wat bedoel was om die Russiese mobilisasie ongedaan te maak. Rusland het nie aan dié eis voldoen nie. Frankryk, Rusland se bondgenoot, is deur Duitsland aangesê om - in geval van oorlog - neutraal te bly. Frankryk het ewenwel op 1 Augustus 1914 begin mobiliseer en op 3 Augustus 1914 ’n Duitse oorlogsverklaring ontvang. Nadat Duitsland die Belgiese neutraliteit willens en wetens geskend het, het die Britse regering

op 4 Augustus 1914 'n ultimatum aan Duitsland gestuur om die Belgiese onsydigheid te eerbiedig. Duitsland het dié eis, op grond van militêre noodsaaklikheid, verwerp. Op 23 Augustus 1914 het Japan oorlog aan Duitsland verklaar, terwyl die Turkse ryk op 1 Augustus 1914 'n geheime anti-Russiese verdrag met Duitsland gesluit het. Hierdie optrede is op sy beurt deur oorlogsverklarings van Rusland, Frankryk en Engeland aan Turkye gevolg.³

1. Die Unie van Suid-Afrika en die Eerste Wêreldoorlog

Na die totstandkoming van die Unie in 1910 was Suid-Afrika, soos die ander dominiums, ten opsigte van die buitelandse beleid van die Britse ryk heeltemal onderworpe aan dié beleid waaromtrent daar in London besluit is. Nadat Brittanje op 5 Augustus 1914 oorlog aan Duitsland verklaar het, het die dominiums, t.w. Australië, Kanada, Nieu-Seeland en Suid-Afrika - op grond van die bestaande verhoudings en reëlings - outomaties in die Eerste Wêreldoorlog betrokke geraak.

Die Unieregering het die Britse regering meegedeel dat die Unie-Verdedigingsmag (UVM) die verdediging van die land, met insluiting van die Kaapse Skiereiland, sou behartig. Die Britse troepe wat met die laasgenoemde taak belas was, kon bygevolg elders militêre diens verrig. Op 10 Augustus 1914, m.a.w. ses dae na die Britse oorlogsverklaring aan Duitsland, het die Unieregering - sonder om die goedkeuring van die Parlement te vra of dadelik te verkry - aan 'n amptelike Britse versoek voldoen om 'n veldtog teen Duits Suidwes-Afrika te loods.⁴

Hierdie toeseëgging, wat in September 1914 tydens 'n spesiale parlement-sitting bekragtig is, het die bestaande verset onder 'n deel van die Afrikaners in die Unie versterk en tot die sogenoemde Rebelle van 1914 gelei.⁵

Die onderdrukking van die Rebelle het, nadat krygswet op 12.10.1914 afgekondig is, tot in Januarie 1915 voortgeduur en het die ontplooiing van die veldtog teen Duits Suidwes-Afrika aanvanklik vertraag.

Volgens amptelike gegewens het altesame 11 472 Afrikaners by die Rebelle aangesluit. In die Oranje-Vrystaat was die sterkte 7 123, in Transvaal 2 998 en in die Kaapprovinsie, met insluiting van lt.-kol. S.G. Maritz se 1 059 aanhangers, 1 251. Om die Rebelle te breek het die regering 30 000 troepe, van wie 20 000 Afrikaanssprekendes, aangewend.⁶ Onder die regeringsmagte het 132 gesneuwel en is 242 gewond, terwyl 190 van hulle teenstanders gesneuwel het en tussen 300 en 350 gewond is.⁷

(a) Die krygsverrigtinge in Duits Suidwes-Afrika

Die krygsverrigtinge in Duits Suidwes-Afrika (1914-1915) is amptelik deur die destydse generale staf te Pretoria, onder die titel *The Union of South Africa and The Great War 1914-1918* beskryf en in 1924 deur die Staatsdrukker (Pretoria) gedruk. Die betrokke gedeelte beslaan pp 27-60 van die genoemde publikasie. Op 15.3.1915 was 43 402 Unietroepe, wat onderskeidelik aan die Noordelike, Sentrale, Suidelike en Oostelike magte behoort het, in die veld.⁸

Van die hand van 'n voormalige hoof van die generale staf in die UVM, brig.-genl. J.J. Collyer, het in 1937 die amptelike publikasie *The Campaign in German South West Africa 1914-1915* (Pretoria, 1937) die lig gesien. *The Campaign in German South West Africa* is uitgebreider (180 p.) as die reeds genoemde beskrywing en was o.m. bedoel om, in geval van die herhaling van 'n noodtoestand soos in 1914, in verskillende opsigte van nut te kan wees. Vanaf die begin van die veldtog in September 1914 tot die oorgawe van die Duitse troepe in Julie 1915 het die Uniemagte 88 lede tydens gevegte verloor, terwyl 25 aan wonde en 153 aan siektes of as gevolg van ongelukke beswyk het, en 263 gewond is.⁹

In 1939 is die genoemde amptelike publikasie in Afrikaans vertaal en gedruk om onder die titel *Die Veldtog in Duits Suidwes-Afrika 1914-1915* (Pretoria, 1939), en in enigsins kleiner formaat (196 p.), die lig te sien. Albei hierdie publikasies was allereers vir militêre opleidingsdoel-eindes bedoel.

(b) Die Suid-Afrikaners aan die westelike front

Na die beëindiging van die veldtog in Duits Suidwes-Afrika het die Unie-regering daartoe oorgegaan om ten behoeve van die Suid-Afrikaanse Oorsese Ekspedisiemag (**South African Overseas Expeditionary Forces**) o.m. vrywilligers vir die duur van die oorlog te werf. Op dié wyse het 1 Suid-Afrikaanse Infanteriebrigade, bestaande uit 4 bataljons (Kaap-provinsie, Natal en die OVS, Transvaal en Rhodesië, en die **Scottish Regiment**), sy verskyning gemaak. Die aanvanklike sterkte van die brigade was 160 offisiere en 5 648 manskappe en hulle was, soos dié wat na hulle gevolg het, bedoel om Suid-Afrika aan die westelike front (in Noord-Frankryk) te verteenwoordig.

Dié brigade, onder brig.-genl. H.T. ("Tim") Lukin, het in November 1915 in Engeland aangekom en met sy frontopleiding begin. Voordat die opleiding voltooi was, is dit nodig geag om die Suid-Afrikaners na Egipte te stuur. In die ooste het die Turke die lewensbelangrike Suezkanaal bedreig terwyl Senussistamme uit die woestyng gebied herhaaldelik tot naby Mersah Matruh opgeruk het. In Januarie 1916 is die brigade in Alexandrië ontskep om kort daarna, saam met die **Royal Scots** en ander Britse eenhede, die vyand by Agagia, suidoo van Barrani, op 26.2.1916 te verslaan. Op 20.4.1916 het die Suid-Afrikaners in Marseille aangekom. Die grootste deel van hulle is dadelik tot agter die westelike front gestuur. Daar is die opleiding voortgesit en in Junie 1916 is opdrag ontvang om na die Somme, 'n rivier in Noordwes-Frankryk, op te ruk.¹⁰

Vanaf die Kanaalkus het die front deur die stroomgebied van die Somme en sy omgewing ooswaarts geloop om tot in die ooste van Frankryk, in die omgewing van die vesting Verdun, uit te strek. In die omgewing van Verdun is die eerste fase van 'n bloedige botsing tussen die aanvallende Duitsers en die verdedigende Franse aan die begin van April 1916 afgesluit. Die Franse het hierdie aanslag weerstaan, die Duitsers het hulle oogmerke nie kon verwesenlik nie.¹¹

Die worsteling om die besit van Verdun het soveel manskappe vereis dat 'n beplande Frans-Britse offensief in die Somme-gebied nie oor die benodigde militêre slaankrag kon beskik nie ofskoon die geallieerde bevelvoerders (Joffre, Haig) geen gebrek aan artillerie gehad het nie.

Op 24.6.1916 is die Somme-offensief deur die geallieerdes met trommelvuur, afkomstig uit 1 645 Engelse en 1 276 Franse kanonne, van 75 tot 370 mm, sowel as loopgraafartillerie, begin.¹² Na die eerste suksesse wat deur die Engelse en Franse behaal is, het die drie maande durende kraginspanning, wat met aansienlike verliese gepaard gegaan het, nie veel opgelewer nie. Vir die Duitsers was dit 'n kragproef om die frontlyn in stand te hou. Ongeveer 6 000 offisiere en 267 000 manskappe het tydens dié stryd gesneuwel en deur sommige skrywers is verklaar dat die slag aan die Somme die begin van die Duitse nederlaag aan die westelike front was. In 1916 was dié na-oorlogse gevolgtrekking nog in newels gehul.¹³

Op 4.7.1916 het genl. Furse die Suid-Afrikaanse Infanteriebrigade o.m. opgedra om 89 Brigade, wat aan 30 Divisie behoort het, in die frontlinie oos van Montauban af te los. 'n Week van frontdiens het die Suid-Afrikaners ruim 500 ongevallye besorg. Op 14.7.1916 is, tussen Pozières en die dorpie Longueval en die aangrensende d'Elvillebos, 'n aanval oor 'n front van ongeveer 6 km geloods wat gedeeltelik met welslae bekroon is.¹⁴ Hardnekkige Duitse teenstand het die Britse aanvallers, waaronder 'n bataljon van die Suid-Afrikaanse Infanteriebrigade, verhinder om die hele dorpie Longueval te beset. Die eerste doelwit was om Longueval te verower en om daarna 'n aanval teen Delvillebos van stapel te stuur. Terwyl o.m. 'n bataljon van die brigade met die eersgenoemde taak belas is, het brig.-genl. Lukin opdrag gekry om die drie oorblywende bataljons te gelas om te probeer om 'n vaste voet in dié Delvillebos te verkry. Op 15.7.1916 is die vier bataljons beveel om 'n opdrag uit te voer wat feitlik onmoontlik was. Ses dae en vyf nagte is die stryd teen 'n oormag aangeknoop. Groot verliese is gely en onder die 121 offisiere en 3 032 manskappe wat aan hierdie worsteling deelgeneem het, was 2 320 ongevallye te betreur. Vanaf 1.7.1916 het die verliese van die brigade 502 gesneuweldes bedra, terwyl 1 735 lede gewond en 578 vermis is. Aan die stryd om die besit van die Delvillebos is die name van brig.-genl. H.T. Lukin en lt.-kol. W.E.C. Tanner, sowel as dié van lt.-kol. Dawson, lt.-kol. Thackeray, manskap William Frederick Faulds, VC, en tallose ongenoemdes vir ewig en altyd verbind.

Die gehawende brigade wat stand gehou het, is op 20.7.1916 afgelos en eers op 25.8.1916 het 14 Light Division daarin geslaag om, wat van die Delvillebos oorgebly het, volledig in besit te kry.¹⁵

John Buchan het in sy werk *The History of the South African Forces in France* die gebeurtenisse van dié dae noukeurig geboekstaaf.¹⁶ *

Ook in die reeds genoemde Suid-Afrikaanse amptelike werk *The Union of South Africa and The Great War 1914-1918* is o.m. aandag aan die verdere optrede en lotgevallye van Suid-Afrikaners aan die weste-

like front gewy. In April 1917 het hulle aan gevegte by Arras (Atrecht) deelgeneem en in September 1917 vyandelike posisies by Passchendaele gestorm. In 1918 het hulle o.m. by Marrières, Messines, Beaufort-en-Lade die aandag op hulle gevestig en op wapenstilstanddag 1918 (11.11.1918) het hulle aan die voerpunt van die geëllieerde opmars gestaan. Behalwe lede van die Suid-Afrikaanse Infanteriebrigade het Suid-Afrikaanse artilleriste en seiners, lede van die S.A. Mediese Korps, lede van Spoorweg- en Vervoerafdelings, Blankes, Kleurlinge en Swartes, diens aan die westelike front gedoen.¹⁷

Van hulle rus in grafte by die Delvillebos, Warlencourt, Roeux, Messines, Passchendaele, Mendinghem en Dozinghem (naby Poperinghe) en van hulle name, t.w. van hulle van wie daar geen bekende grafte bestaan nie, kom op die Menenpoort-gedenkteken te Ieper voor. Op die Brookwoodse militêre begraafplaas in Surrey, Engeland, is Suid-Afrikanners ter ruste gelê wat aan beserings beswyk het wat hulle in Frankryk en België opgedoen het.¹⁸

(c) Die Suid-Afrikanners in Duits Oos-Afrika

Twee jaar voordat die eerste deel van Lt.-kol. Charles Hordern se amptelike *Military Operations East Africa*, waarin die krygsverrigtinge van Augustus 1914 tot September 1916 beskryf is, die lig gesien het, het brig.-genl. J.J. Collyer se amtelike studie *The South Africans with General Smuts in German East Africa 1916* in Pretoria verskyn. Hierdie twee publikasies dateer onderskeidelik van 1941 en 1939.¹⁹ Volgens genl. Smuts se vermelding in die voorwoord was die twee amptelike Suid-Afrikaanse publikasies (Engels, Afrikaans) veral bedoel om studente wat in tropiese oorlogvoering en groot menslike prestasies belang gestel het, 'n indruk van 'n deel van die krygsverrigtinge in Duits Oos-Afrika te gee. Suid-Afrika het in dié oorlog betrokke geraak nadat die Unieregering op 1.11.1915 aangebied het om 'n infanteriebrigade, 'n bataljon van die Kaapse Korps (*Cape Corps*), 'n reserwebataljon en twee berede regimente na die oorlogsterrein te stuur. Kort daarna is verdere militêre hulp in die vooruitsig gestel omdat die werwing van vrywilligers besonder geslaagd was.²⁰

Op 24.11.1915 het genl. sir Horace Smith-Dorrien die opperbevel oor die geëllieerde strydkragte in Oos-Afrika aanvaar, maar voordat hy in Oos-Afrika aangekom het, het sy gesondheidstoestand hom genoodsaak om na Engeland terug te keer. Op 6.2.1916 is die vakante pos aan genl. J.C. Smuts aangebied en deur hom aangeneem. Genl. Smuts het op 19.2.1916 in Mombasa aangekom, kort nadat 1 Suid-Afrikaanse Berede Brigade (brig.-genl. J.L. van Deventer), 2 Suid-Afrikaanse Infanteriebrigade (brig.-genl. P.S. Beves) en vyf batterye van die Suid-Afrikaanse Veldartillerie reeds op die toneel van die stryd verskyn het.²¹

In sy inleiding tot sy studie het brig.-genl. Collyer die koms van onderskeie versterkings wat by die Britse magte onder genl. Smuts gevoeg is, die medewerking van Belgiese troepe, en die besetting van die grootste

deel van die vyand se gebied sowel as al sy spoorweë en hawens, as die tweede fase van die oorlog in Oos-Afrika bestempel. Die derde fase het, volgens dieselfde skrywer, die tydperk van 1917 tot die wapenstilstand omvat en het, as gevolg van die uitwissing van die reeds genoemde strategiese doelwitte, die vorm van 'n guerrilla of sluipoorlog aangeneem.^{2 2}

Terwyl die besonderhede aangaande die stryd in Oos-Afrika sowel in die genoemde publikasies as in *The Union of South Africa and the Great War 1914-1918* nagegaan kan word, is dit van belang om die aandag op die volgende aspekte te vestig: In totaal is ruim 48 000 Blankes uit die Unie na Oos-Afrika gestuur. Die gevegsverliese, dood as gevolg van ongelukke, siektes en beserings, en krygsgevangenes het tydens die duur van die veldtog, waaraan altesame 43 477 Blankes en 16 845 Swart lede van die arbeidskontingente deelgeneem het, 2 762 bedra.^{2 3}

Kenmerke van die veldtog in Duits Oos-Afrika was dat dit 'n langdurige en moeilike stryd was. Groot afstande, oneindige vervoer- en bevoorradingsvraagstukke, die afwesigheid van voldoende spoorwegverbindinge en goeie paaie sowel as ongunstige klimaatsomstandighede vir Blankes en Indiërs in die veld het daartoe bygedra. Ten spyte van die besetting van die grootste deel van die betwiste gebied deur troepe onder genl. Smuts en Belgiese bondgenote, sowel as die optrede van brig.-genl. Northey in 1916, kon die geëllieerdes nie daarin slaag om die teenstanders onder kol. (later: genl.) Von Lettow-Vorbeck beslissend te verslaan en uit te wis nie. Dit was die geval in 1916 en 1917 en tydens die agtervolging van die Duitsers en hulle askari's in 1918, eers in Mosambiek en vervolgens in Noord-Rhodesië. Op 25.11.1918 het 155 Blankes en 1 168 askari's ooreenkomstig art. 17 van die wapenstilstandvoorwaardes, wapens neergelê op Abercorn. Aan die begin van 1916 het dié mag uit ongeveer 2 700 Blankes en 12 000 Swartes bestaan, terwyl die teenstanders van 1914 tot 1918 'n mag op die been gehou het wat aanmerklik groter was as die strydkragte waaroor Lord Roberts tydens die Tweede Anglo-Boereoorlog (1899-1902) beskik het.^{2 4}

(d) Suid-Afrikaners in Palestina en elders

Besondere vermelding verdien dié lede van die Kaapse Kleurlingkorps (*Cape Coloured Corps*) wat, ingedeel by 160 Brigade, hulle op 18.9.1918 in die omgewing van El Mugheir in 'n aanval teen die Turke by Square Hill onderskei het. Dieselfde was die geval met die daaropvolgende aanslag op Khjibeit.^{2 5}

By hierdie Suid-Afrikaners moet ook die Blankes, Kleurlinge en Swartes gevoeg word wat onderskeidelik op land, op see en in die lug, uiteenlopende dienste verrig het.

(e) Die totale Suid-Afrikaanse oorlogsdeelname en ongevalle

Volgens die *Official Year Book of the Union of South Africa*, 1910-1920, het in totaal 146 156 Blanke offisiere en manskappe, 382 verpleegsters, 1 925 lede van die **Coloured Labour**-eenheid en 82 769 lede van die onderskeie **Native Labour**-kontingente tot oorlogsdienste in Europa, Egipte, Oos- en Sentraal-Afrika, Suidwes-Afrika en in die Unie toegetree.

Van hierdie totaal van 231 591 het 4 632 aan wonde gesterf of gesneuwel, terwyl 1 974 as gevolg van ongelukke of siekte hulle lewens verloor het. Die totale aantal sterfgevalle van die genoemde fronte en in die Unie was dus 6 606. Verder was daar 12 036 gewondes.²⁶

(f) Die oorlogsmonument by Delvillebos

In 1919 het die gedagte ontstaan om êrens 'n passende gedenkteken op te rig wat gewy sou wees "Aan die onsterflike Suid-Afrikaners wat op die Slagvelde van Afrika, Asië en Europa en op See die Groot Offer op die Altaar van Plig gelê het", aldus een van die opskrifte op die oorlogsmonument wat in 1926 by die Delvillebos onthul is. 'n Suid-Afrikaanse Nasionale Gedenktekenkomitee, onder voorsitterskap van sir Percy Fitzpatrick en met vise-voorsitter genl.-maj. sir Henry Lukin; as lede o.m. brig.-genl. W.E.C. Jannes en lt.-kol. E.F. Thackeray; as president prins Arthur van Connaught en as vise-presidente o.m. genl. J.C. Smuts en die administrateurs van die vier provinsies van die Unie, het meer as £50 000 ingesamel en met 'n komitee in Londen saamgewerk. Die Suid-Afrikaanse regering is in 1920 in die geleentheid gestel om die terrein waar die bloedige geveg van d'Ellvillebos gelewer is, van die eienaar te koop en daarna het die bekende oorlogsmonument op 'n deel van die grond verrys. Op 10.10.1926 het die weduwee van genl. Louis Botha die indrukwekkende gedenkteken ingewy.²⁷

In sy toespraak het sir Percy Fitzpatrick op dié dag verklaar dat die terrein van die slag uitgekies was om deur middel van 'n gedenkteken hulde aan al die Suid-Afrikaners te bring wat, waar ook ter wêreld, die hoogste offer gebring het. Aan hierdie gedagte het die spreker toegevoeg:

"So glorious was their stand, so grievous their loss, that no place could be more appropriate than this hallowed spot....."²⁸

Sir Percy het na die Suid-Afrikaanse Infanteriebrigade, die Suid-Afrikaanse artilleriste, die krygsverrigtinge in Egipte, Palestina, Suidwes-Afrika en Oos-Afrika verwys en die **Imperial War Graves Commission** lof toegeswaai in verband met die aanleg en instandhouding van ongeveer 1 200 Britse soldatekerkhowe in Frankryk, waarvan die militêre begraafplaas by die Delvillebos slegs 'n enkele kerkhof verteenwoordig het.²⁹

Eerste Minister genl. J.B.M. Hertzog, wat die gedenkteken onthul het, het o.m. daarna verwys dat Suid-Afrikaners uit pligsbesef aansluit het, dat hulle vir 'n beter wêreld sonder militarisme geveg het en dat daar 'n groot verantwoording teenoor die dooies en die lewendes op die skouers van die staatsmanne van Europa gerus het. Hy het verder verklaar:

“This monument, dedicated to these our sons, will stand here in remembrance of that Great Sacrifice - an inspiration and a warning. A warning against human passion and national folly; an inspiration to all that is good and noble in human action and devotion, and in national unity of heart and endeavour.”³⁰

Voor die Uniegebou verrys, net soos in die Kaapstadse Tuine, weergawes van die bekroning van die sentrale gedeelte van die Delvillebos-gedenkteken. Dit is die legendariese Castor en Pollux wat aan weerskante van een van hulle mitologiese perde, die Engels- en Afrikaanssprekende seksies van die destydse bevolking van die Unie van Suid-Afrika voorstel wat o.m. bereid was om die hoogste offers vir 'n gemeenskaplike vaderland te bring.³¹

In 1939 het die Franse regering reëlings met die regerings van die lande getref wat in die verlede terreine vir die oprigting van oorlogsmonumente in Frankryk aangekoop het. Dié reëlings het die terugkoop van die terreine vir nominale bedrae behels en teweens die ewige gebruik van dieselfde terreine vir oorlogsmonumente ingesluit. So is, op 30.4.1940, die genoemde ooreenkoms met die Unieregering beklink. Die destydse Unieregering was verantwoordelik vir die instandhouding en onderhoud van die Delvillebos-gedenkteken. Die verpligting is na republiekwording gehandhaaf en na die Tweede Wêreldoorlog is besluit om die genoemde gedenkteken ook aan die Suid-Afrikaanse gesneuweldes van dié oorlog op te dra.³²

AANTEKENINGE

1. A.J. Grant, H. Temperley, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries (1789-1932)* (London, 1937), p. 494.
2. C.J.H. Hayes, *A Political and Cultural History of Modern Europe* (New York, 1939), deel 2, p.568.
3. *Ibid.*, pp. 568-577.
4. Kyk o.m. E.A. Walker, *A History of Southern Africa* (London, 1957), p. 558 e.v.; C.F.J. Muller (red.), *Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis* (Pretoria, Kaapstad, 1968), p. 352 e.v. Volgens Wm Roger Louis, *Great Britain and Germany's Lost Colonies 1914-1919* (Oxford, 1967), p. 36 e.v. *Ibid.*, pp. 50-54 i.v.m. die houding van genl. Louis Botha.
5. E.A. Walker, t.a.p., pp. 560-561; C.F.J. Muller, t.a.p., pp. 352-354.

6. *The Union of South Africa and The Great War 1914-1918* (Pretoria, 1924), p. 25. In dieselfde publikasie is die genoemde krygsverrigtinge op pp. 13-25 geskets. Die skrywer: Maj. J.G.W. Leipoldt.
7. *Ibid.*, p. 25.
8. *Ibid.*, p. 60.
9. J.J. Collyer, *The Campaign in German South West Africa 1914-1915* (Pretoria, 1937), p. 152.
10. *The Union of South Africa*....., pp. 95-96, pp. 99-100 (verkort).
11. C. Connell, *The Word's Greatest Sieges* (London, 1967), p.196 e.v.
12. H. Contamine, *De Grote Oorlog 1914-1918* (Bussum, 1973), p. 107.
13. H. Brugmans, *Geschiedenis van den wereldoorlog 11914-1918* (Amsterdam, s.j.), pp. 79-80.
14. *The Union of South Africa* , pp. 101-102. Die Franse spelling is Bois d'Elville
15. *Ibid.*, pp. 102-111.
16. London, 1920. John Buchan - lord Tweedsmuir.
17. *The Union of South Africa* , pp. 185-208.
18. *Commando/Kommando*, Febr. 1969, "Their names liveth forever more", pp. 29-31.
19. Die eersgenoemde amptelike publikasie vorm 'n onderdeel van die *History of the Great War*-reeks wat in opdrag van die historiese afdeling van die **Committee of Imperial Defence** saamgestel is. 'n Weergawe in Afrikaans van brig.-genl. Collyer se genoemde amptelike publikasie is in 1939 onder die titel *Die Suid-Afrikaners met Generaal Smuts in Duits Oos-Afrika 1916* uitgegee. Albei uitgawes bevat 'n voorwoord van genl. J.C. Smuts.
20. Lt.-Col. Charles Hordern, t.a.p., p. 215.
21. J.J. Collyer, *Die Suid-Afrikaners* , p. 50.
22. *Ibid.*, p. xii.
23. *Official Year Book of the Union of South Africa*, no. 4, 1910-1920 (Pretoria, 1921), p. 411.
24. *Ibid.*, p. 92; Lt.-Col. Charles Hordern, t.a.p., p. 512 e.v.
25. *The Springbok*, November 1957, Theseus, "Square Hill and the Glory of Khjibeit", pp. 19-20.
26. P. 411.
27. *The Delville Wood Memorial Book* (London, 1926), pp. 4,5.
28. *Ibid.*, p. 6.
29. *Ibid.*, pp. 7-8.
30. *Ibid.*, p. 13. Volgens C.M. van den Heever, *Generaal J.B.M. Hertzog* (Johannesburg, 1943), p. 492, het die Rykskonferensie waarop genl. Hertzog die Unie as Eerste Minister verteenwoordig het, op 27.10.1926 begin.
31. Roy Macnab, *Journey into yesterday - South African Milestones in Europe* (Cape Town, 1962), p. 72.
32. *Ibid.*, p. 75.

* **Noot van die redakteur**

Die nuutste boek van Suid-Afrikaanse kant oor die slag in Delvillebos gepubliseer is die werk van Ian Uys, getitel *Delville Wood*, deur hom uitgegee

te Rensburg by Heidelberg (Transvaal) in 1983, 298 pp. Hy. het in 1986 'n tweede boek oor dié veldslag uitgegee met die titel *Longueval*. Die toelighting lui: "It deals with the German side of the battle and may be regarded as a companion volume to his previous work". Longueval is die naam wat die Duitsers aan die slag gegee het. Die Delvillebos lê naamlik tussen die dorpe Longueval en Ginchy 16 km noordoos van Albert in die Departement van die Somme-rivier in Noordwes-Frankryk.

'n Eenvoudige gedenkteken is teen 'n muur in die kapel van die Saint John's College van die Anglikaanse Kerk te Johannesburg geplaas. Dit bestaan uit 'n kruis van hout uit die Delvillebos met links en regs twee gekruis-te Britse vlâe, die Union Jack.

Op die graf van 'n onbekende Boerseun in Vlaandere

Êrens in Vlaanderland het jy die stof
van ou Europa met jou bloed verjong;
maar by jou wrede heengaan kon g'n tong
jou vroom toeprewel: "Stof is jy, tot stof....."

Met ragtime-deuntjies in jou kop het jy
uiteindelik jou Golgota gevind.-
O, opdraand was jou skofte, trekkerskind, --
Jy kon nie in jou tuiste vatplek kry!

En êrens in ou Vlaanderland staan daar
'n eensame klein kruisie -- Seun van God!
Moet ons ou volkie aanhou offer tot

ons, soos u Kruis, oor heel die wêreld staar?
Stil, stil, my hart, al kan jy niks meer dra; --
In Vlaand're rus 'n seun van Afrika!

Delvillebosdag, Johannesburg, 10 Oktober 1926

J.R.L. van Bruggen, *Môrestond*, J.H. de Bussy, Pretoria, en HAUM, Kaapstad, 1936.

DELVILLE WOOD CEMETERY, LONGUEVAL AND THE SOUTH AFRICAN MEMORIAL, FRANCE

United Kingdom 1 772, Canada 8, Australia 46, New Zealand 14, South Africa 87, Unidentified 3 590. Special memorials: United Kingdom 3.

THE BATTLE

The Bois d'Elville, which became known as Delville Wood, was fiercely contested in July and August 1916, and again in 1918, and at the end of the war only a few blackened stumps remained. The wood holds tragic memories for South Africans, who played a notable part in the battle of Longueval Ridge which formed the German second line of defence on the Somme from Guillemont and Ginchy on the east, to Pozières and Thiepval on the west. On the evening of 15th July, the South African Brigade of the 9th (Scottish) Division was called upon both to assist in clearing the village of Longueval and to capture Delville Wood. By 7 a.m. on 16th July all the wood south of the glade nicknamed Princes Street had been captured, but after this initial success the advance was halted by bombardment. This continued with only short lulls until the evening of 17th July, when Longueval village burst into flames; the whole wood was enveloped in smoke, and the name 'Devil's Wood' was felt by many to be more appropriate. All except the south-west corner was retaken by the Germans and attacks were made on 'Princes Street' and 'Buchanan Street'. Men of the 3rd South African Regiment on the eastern edge of the wood were practically cut off and after a night of hand-to-hand fighting under appalling conditions, they were forced at dawn on 18th to surrender for lack of ammunition. Relief came on the 19th and 20th July but on their return to Montauban only one-third of the Brigade was left to answer the roll-call.

THE CEMETERY

The cemetery was formed after the Armistice south of the wood, on the south side of the road from Longueval to Ginchy; bodies were brought in, nearly all casualties from the period July to September 1916, from a few cemeteries in the neighbourhood and from the battlefields.

The Cross of Sacrifice stands at the entrance beside the road between two Lawson's cypress trees. A grass walk leads to the Stone of Remembrance half-way down the cemetery; beyond the Stone the walk continues to the southern boundary where there are two flat-topped shelter buildings. From here there is a long vista, past the Cross, to the memorial in the wood the other side of the road.

Lime trees have been planted along the side and rear boundaries, with a few oaks, and sturdy oak trees also stand behind the shelter buildings. Lom-

**Foto van die onthulling van die Dellvillebosgedenkteken by Longueval
in Noord-Frankryk op 10 Oktober 1926**

**Foto van Brigadier-generaal W.E.C. Tanner en Mevrou Annie Botha
gebore Emmett, weduwee van Generaal Louis Botha, by die onthulling
van die Delvillebosgedenkteken op 10 Oktober 1926**

bardy poplars are grouped at each corner of the cemetery and younger poplars stand outside each shelter; rows of clipped golden yews flank the Stone of Remembrance, while English yews, also kept clipped, form a dark green background to the seats which have been provided each side of the cemetery.

THE MEMORIAL

A site on the north of the road was chosen for the memorial which honours all South Africans who fell in the war of 1914-1918, not only in France but in Flanders, Egypt, Palestine, East Africa and other theatres of war. A wide grass avenue some 750 feet long leads from the entrance on the road to a semi-circular screen wall of knapped flint and dressed stone which terminates in a flat-roofed shelter at either end. These follow the model of the summerhouse on the Grootte Schuur estate. In the centre is the arched building seen in the photograph; the flat top of its dome is surmounted by a bronze group showing a charger between two men in the pride of their youth, holding hands, symbolic of the comradeship between men of Dutch and English origin who, recently enemies, had combined together against a common foe. The architect for both cemetery and memorial, Herbert Baker, has recorded that the figures are also intended to recall Castor and Pollux, the twin brethren who appeared from the skies to fight in the ranks of Rome. This group is the work of the sculptor Alfred Turner. The carving in stone is to the design of Joseph Armitage; there is a trophy of crossed flags inside the central pavilion, festoons outside and four flat wreaths of dark green Sicilian vert des Alpes, set one at each corner at the base of the dome, while lion's head gargoyles decorate the cornices of the two outer buildings. A stairway leads up to each flat roof and here visitors will find arrows pointing to the villages near by whose resounding names will always be remembered in South Africa.

The words AUX MORTS appear on the front of the central rotunda and beneath has been carved THEIR IDEAL IS OUR LEGACY, THEIR SACRIFICE OUR INSPIRATION. At the sides of the building are inscriptions in English and Afrikaans chosen by Field-Marshal Smuts, that to the right, facing the wood, reading

To the immortal dead from South Africa who at the call of duty made the great sacrifice on the battlefields of Africa, Asia and Europe and on the sea this memorial is dedicated in proud and grateful recognition by their countrymen.

The Roll of Honour was formerly housed in a recess in one of the outer buildings; the original has been deposited in the Houses of Parliament in Cape Town and a copy, in the custody of the Caretaker, may be seen by visitors to the memorial.

Colourful plants of South African origin, such as red-hot poker and gladioli, grow beneath the curved walls of the memorial, while in the grass approach and in the wood behind, hundreds of oak trees have been grown

¹alpegroen (ed.)

from acorns sent from South Africa to form avenues. The trees from which they were taken had all in their turn come as acorns from France some 150 years before and were planted by Huguenots who had settled in the Division of Paarl in Cape Province. In spring, drifts of anemones, daffodils and bluebells brighten the wood, which is made up of many deciduous trees, including oaks, birches and hornbeams; a specimen of this tree (*Carpinus betulus*) was the only one to survive the bombardment in 1916.

In the area behind and below the main memorial there is a special memorial cross which bears on its circular drum in raised letters an inscription reading in Afrikaans VOL VERTROUE HET HULLE VIR VRYHEID GESTERF and in English FOR THEIR FAITH AND FOR FREEDOM THEY DIED.

The memorial was unveiled on 10th October, 1926, by the widow of General Louis Botha, in the presence of Prince Arthur of Connaught, Earl Haig, Marshal Joffre and General Hertzog.

On 5th June, 1952, the memorial was re-dedicated and a new altar stone of Peuron marble was unveiled in memory of South Africans fallen in the second world war. The ceremony was performed by the mother of Major E. Swales who was posthumously awarded the Victoria Cross for his gallantry in 1945; he is buried in Leopoldsburg War Cemetery. The stone, which is somewhat similar in design to the Stone of Remembrance in the cemetery across the road, bears on its sides, in English and in Afrikaans, the words:

This altar stone has been erected by the Government of the Union of South Africa to commemorate the sacrifices of all South Africans who gave their lives in all theatres of war on land on the sea and in the air in the World War of 1939-1945

The stone stands facing east and west, in line with the outer pavilions on the paved pathway which leads through the arch of the central building to the wood behind.

E. SCHWEICKERDT (PTY) LIMITED : 1902 – 1986

By Suzette Jacobs

When one casts one's thoughts back to the first few years of this century when our people were still bowed down as the result of the Anglo-Boer War, it strikes one how many people there were who, in spite of this, were far-sighted and enterprising enough to start new business ventures and to carry on with already established ones. In the case of Pretoria, the name of Emil Heinrich Schweickerdt immediately comes to mind as someone with the courage of his convictions and enough faith in the future of the country to enter the business world at that stage. When he began his firm in August 1902 - barely two months after the Peace of Vereeniging had been signed - Pretoria was 47 years old; a dusty little village where the business centre was concentrated in Church Street between Church Square and Van der Walt Street.

E. Schweickerdt (Pty) Ltd. is a family concern in the true sense of the word, and one that has stood the test of time. The founder, Emil Heinrich Schweickerdt, a bookbinder by trade, had emigrated from Germany to the Zuid-Afrikaansche Republiek in 1895 and joined the firm of Burmeister in Johannesburg. W.E. Burmeister's bookshop and printing works in President Street, Johannesburg, sold photographs of works of art, primarily from Japan, Germany and Italy. In 1896 the young Schweickerdt moved to Pretoria where he was employed by the Government Printer as a bookbinder. He was naturalised as a citizen of the ZAR in 1898, three years after he emigrated to this country, and in the same year he married Louise Wilhelmina Schenk of Germany. Two sons, Emil and Hans, were born of this marriage.

With the outbreak of the Anglo-Boer War in October 1899, Emil I (as he was later referred to) joined the Boer forces in order to assist in protecting his new fatherland. However, he was wounded in his right arm in the early stages of the war and returned to Pretoria and his work at the Government Printer. He had to relinquish this post when Lord Milner took office in 1902. This fact actually turned out to be a blessing in disguise because Emil I then went into partnership with a certain Mr. Sam Margolius in his art shop - a picture-framing business situated in Church Street. The business changed address several times up till the 1950's, when it moved to its present address in Queen Street. Towards the end of 1908 or the beginning of 1909 Emil I also took over Margolius's share of the business and changed the name of the shop to E. Schweickerdt.

In no time at all this name was known countrywide as the owner had the brilliant idea of having reproductions of well-known works of art made and distributed. The first monochrome reproductions made in this way were those of 'De Boerendeputatie' by the Johannesburg artist, Wichgraf. Thousands of copies were sold and could be seen in many houses and schools, precisely at a time when the spirit of patriotism was running high due to the forming of the Union of South Africa.

Emil I did not, however, concentrate solely on his shop, but also made himself available to the activities of the German school and church in Pretoria and eventually became a beloved figure in the community.

In 1919 his son, Emil C.G. Schweickerdt, joined the firm.

After primary education at the local German school, Emil II became one of the first pupils of the Pretoria Boys' High School where he matriculated. For two years after his matriculation he worked as a civil servant and then wanted to qualify as a dentist, but because his brother Hans was not interested in the shop as a career - he later qualified as a professor in Botany at the University of Pretoria. - Emil changed his mind and joined his father in the business. After 50 years, in 1969, he celebrated his Golden Jubilee as a businessman in this same concern.

In his younger years, Emil II was an enthusiastic athlete and gymnast and regularly took part in competitions. It was during one such a competition in 1930, against the German Gymnastics Club of Johannesburg, that he met his future wife, Edith Eileen Stedall of Witbank.

His favourite hobby was photography. He took a large number of photographs, especially of animals, a.o. birds, and also made movies of wild-life during the many tours which he undertook with artists like Hendrik Pierneef, Nils Andersen and W.H. Coetzer. As a keen nature-lover he used to enjoy trips to the Kruger National Park and the Etosha Pan where the well-known wild-life photographer, Herbert Lange, often accompanied him.

During his lifetime, Emil II was the chairman as well as an active member of the church council of the German Lutheran Church, the school committee of the German school, the German Club, and the Pretoria Gymnastics Club. He was also a founder-member of the South African-German Relief Campaign which during and after the Second World War helped to gather funds, food and other necessities to be sent to war-torn Germany. The role that this aid played in the economic revival of post-war Germany was acknowledged by the Federal Republic of West Germany by the presentation to the South African Government of a monument which is situated on the southern side of the Pretoria Art Gallery in Arcadia.

Emil II had a wide knowledge of his subject, the art of painting. He was a sworn appraiser appointed by insurance companies to valuated works of art. As an authoritative art critic and advisor, he went out of his way to further the careers of promising artists, and, like his father before him, was an enthusiastic art collector.

In 1966 the founder's grandson, Carl Emil Schweickerdt, followed in his father's and grandfather's footsteps by joining the business. After matriculating at the Afrikaans Boys High School and completing his military service at the Naval Gymnasium in Saldanha Bay, he obtained a B.Comm degree at the University of Pretoria. Thereafter he went overseas to become acquainted with the suppliers of the firm and also to study picture-framing processes before returning to this country and joining the firm. Since then he has visited Europe many times.

In 1956 Richard Wilhelm Friemelt, a qualified bank official from Germany, emigrated to South Africa and settled in Pretoria. From the very beginning he joined in the activities of the German community which soon led to his meeting the Schweickerdts. In 1961 he married Else, eldest daughter of Emil II and in 1967 he left the banking business to become a permanent member of the staff in his father-in-law's business, where he is now a director. Today he and Carl are in full control and also the sole owners of the company.

Since the firm of E. Schweickerdt (Pty) Ltd. came into being, it was concerned with publicising and distributing the works of South African artists, resulting in it becoming well-known throughout the country as well as, to a certain extent, overseas, because the young and unknown artists who used to frequent the shop in years gone by today belong to our country's "masters". To talk about them is like reading a book on the history of South African art.

At the first exhibition that Schweickerdt's arranged in June 1910, 28 works by a young, unknown artist of Worcester, Hugo Naudé, were offered for sale. On that occasion, 25 of these paintings were sold for approximately R400. Measured by the standards of those days, the exhibition was judged as a huge success by all concerned. The catalogue of this historic event is still in possession of the firm.

Of the other artists who had a close association with Schweickerdt's, there was Pieter Wenning, who at one time worked in an office next to the shop¹. Sometimes when he desperately needed money he asked Mr. Schweickerdt to give him £5 for an oil painting, which the latter then tried to sell for £7. And Erich Mayer for nearly 40 years, regarded Schweickerdt's as his home base. Whenever he went on one of his painting expeditions, he wrote or telegraphed to let them know how things were and that he had arrived safely at his destination. Then there was Anton van Wouw who sometimes took a few of his sculptures to Schweickerdt's shop to be sold on commission, subject to the reservation that if they were not sold, he could take them back.

To mention a few others: Jan Volschenk, of whom certain paintings were already reproduced in colour in 1925 and used as designs for a series of postage stamps in the 1970's; Alexis Preller, of whom Emil I had early predicted that he would yet be one of South Africa's greatest artists and of whom many works were displayed and sold in his shop; Tinus de Jongh, who insisted that when Schweickerdt's placed an order with him, the correct measurements of the painting should be specified; Nils Andersen, a Norwegian by birth, who today is known as the best and probably the most prominent maritime artist in South Africa, for whom Schweickerdt's arranged exhibitions on an annual basis, selling most of the paintings on those occasions. He and Emil II later became firm friends and often travelled together to the Drakensberg, Lesotho, the Eastern Free State and South West Africa.

Emil II also accompanied another artist, W.H. Coetzer, to many places where the latter collected themes for his historical scenes in connection with

¹This was J.L. van Schaik's bookshop (ed.)

the Great Trek. Many of these scenes were placed on film by Emil. W.H. Coetzer is also the artist of whom the greatest number of individual themes were reproduced, distributed and sold by Schweickerdt's.

Then there was Gregoire Boonzaaier, the first of whose exhibitions were held by Schweickerdt's in 1933, later also becoming a good friend of Emil II.

Zakkie Eloff had several exhibitions held by Schweickerdt's. Whilst still a student, he was introduced to Emil I by Walter Battiss. As both he and Emil II had such a great love of nature and wild-life, they became friendly and Emil often visited him when he was a game warden in Etosha and thereafter in White River. Eloff received much support from both Schweickerdts and could always count on them for encouragement and constructive criticism, together with artists like Don Madge, Conrad Theys, and so many others.

The most famous of them all, of course, was Henk Pierneef, born in Pretoria in 1886 - 100 years ago this year. From the very beginning of his career, he relied on Schweickerdt's for his paint, canvasses, frames and other art requisites, his exhibitions, and, above all, moral support. With the help of Schweickerdt's, exhibitions of his paintings were held in different parts of the country on an almost annual basis from as early as 1919. At these exhibitions some of his most sought-after canvasses were shown and sold to art lovers for the first time and he became one of the best known landscape artists in South Africa. It stands to reason that Mr. Schweickerdt was in a position to buy some of Pierneef's most beautiful paintings, and today his family owns a unique Pierneef collection. This was shown to the public for the first time during the 75th anniversary of the company in 1977 and formed the highlight of the jubilee.

Although Emil II was friendly with several artists and shared many experiences with them, it was Pierneef who was an intimate friend. The two of them had great regard and esteem for each other.

Since 1902 the firm of Schweickerdt's has maintained a tradition of service to the art lovers of South Africa, and in many respects has done pioneering work. Through the numerous reproductions of the paintings of South African artists which they published and/or distributed, not only the company, but also the artists, have received countrywide recognition and the public have come to notice and appreciate works of art. Art became popular and many artists began to make a living, thanks to the moral and sometimes even financial support of the Schweickerdts.

From a humble beginning the company grew to be the greatest importer and supplier of art materials in Southern Africa. They supply art requisites to dealers as well as individuals and spare no effort to execute special orders. They offer the services of a large picture-framing factory, a comprehensive catalogue and mail order business, a vast selection of art materials of the highest quality, an extensive supply of paintings and reproductions of local and overseas artists, the restoration of antique and damaged works of art, and regular art exhibitions of local as well as European artists to keep the

public informed of the latest developments in the art world, thus contributing towards educating the public on art.

Although the firm has progressed remarkably, they still keep personal contact with artists who appeal to them for advice and help, as they have done in the past.

Thanks are due to Mr. J.L. Pretorius who, as part of his M.A. degree, compiled catalogues and made colour slides of all the art reproductions which have been distributed by the company over the years, as well as of all the works of art which are at present in possession of the Schweickerdt family. These are kept in the art archives of the University of Pretoria.

BIBLIOGRAPHY

Meiring, P: "Churchill se 'kunsgeskenk' aan Suid-Afrika", *Die Huisgenoot*, 14 January 1972.

Pretorius, J.L.: *Kunshandel in Johannesburg en Pretoria*, Master's thesis, University of Pretoria, May 1983.

Van Schaik, J.J.: Address on the occasion of Pierneef Exhibition, 75th Anniversary E. Schweickerdt (Pty) Ltd., 1977.

Anonymous: Schweickerdt 75 years in Pretoria

Mr. Emil Heinrich Schweickerdt, founder of the art dealer shop at Pretoria in 1902.

Photo E. Schweickerdt (Pty) Limited.

Mr. Emil C.G. Schweickerdt (Junior), second generation in the art shop founded by his father.

Photo E. Schweickerdt (Pty) Limited

E. SCHWEICKERDT, — Fine Art Dealer.
Picture Frame Manufacturer
252, Church Street (Corner St. Andries Street). P.O. Box 697.

Direct Importer of Mouldings, Glass, Mirrors, Oil Paintings. Engravings,
English, Dutch, German, French.

Speciality: PHOTOS ENLARGED in Oil Paintings, Water Colours, Indian Ink, Crayon, etc., etc.
Mounts cut to all sizes. PRICES CHEAPEST IN COUNTRY. White labour only employed.

Advertensie van E. Schweickerdt in *Lochhead's Guide, Hand-Book and Directory of Pretoria 1913*, herdruk deur die Staatsbiblioteek te Pretoria in 1980, p. 140.

EUGÈNE MARAIS EN HALLEY SE KOMEET

1986 is die jaar van die komeet.

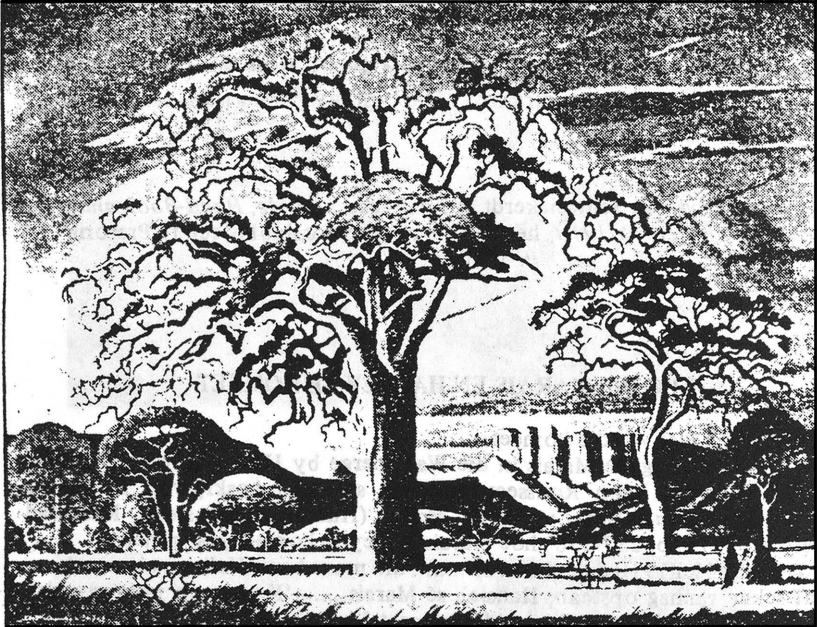
In 1910 het Eugène Marais in die Waterberge by Hans van Rooyen en dié se vrou ingewoon. Leon Rousseau vertel in sy lewensbeskrywing *Die groot verlange, Die verhaal van Eugène N. Marais* (Human & Rousseau, -Kaaipstad en Pretoria, 1974, p. 237-238) hoe Marais Halley se komeet gesien het.

"Dit was Mei 1910 Dit was die maand van Halley se komeet..... 'Jy sal seker vannag opstaan, Hansie', sê Marais..... 'Kom roep my tog sodra jy wakker word. Môreoggend kom die komeet.'....."

"Hans staan nog met die ketel in sy hand toe hy die komeet in die ooste agter die horison sien verskyn. Haastig stap hy na Marais se kamer om hom wakker te maak. Na 'n rukkie staan hulle langs mekaar, Marais met sy vérkyker voor sy oë.

"So het hy bly staan sonder om 'n woord te sê. Later gaan Hans Purekrans vir hulle stoele haal. Die komeet sit al baie hoog toe Marais die vérkyker eindelik met dié woorde aan Hans oorhandig: 'Hansie weet jy wat sien jy? Jy sien vanmôre iets wat miljoene mense nooit gesien het nie omdat hulle te vroeg dood is. Maar Halley het dit al honderde jare gelede voorspel, en as jou seuntjie wat vandag gebore is, eendag sewentig jaar oud is, sal die komeet weer verskyn. As hierdie komeet so ver as Engeland van ons aarde af kom, sal hy alles verskroei met sy verskriklike hitte. Hoe groot is al die wonder nie, en hoe groot moet die Skepper daarvan nie wees nie!'

Met dié woorde, sê Hans Purekrans, het hy opgestaan en gaan slaap en nooit weer die minste belangstelling in die komeet getoon nie."

Skildery met Bosveldtafreel van J.H. Pierneef wat deur die Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings aan koningin Wilhelmina geskenk is ter geleentheid van haar 50-jarige regeringsjubileum in 1948.

DIE PIERNEEF-SKILDERY VIR KONINGIN WILHELMINA – 'n GESKENK EN 'n INSIDENT

deur C. de Jong

In 1986 herdenk ons die geboortejaar van die bekende skilder Jacob Hendrik Pierneef (1886-1956) en herinner ek aan die skildery van hom wat aan die in Suid-Afrika bekende koningin Wilhelmina geskenk is. Haar troonsbestyging in September 1898 is in Pretoria met 'n groot openbare fees van 'n week gevier. Sy het op 31 Augustus 1948 68 jaar geword, haar 50jarige regeersjubileum gevier en op 6 September 1948 troonsafstand gedoen. Sy is opgevolg deur haar enigste kind, Prinses Juliana, wat in 1980 ook troonsafstand gedoen het ten behoeve van haar dogter, koningin Beatrix. Aftree om die troon af te staan aan 'n jongere vors het blykbaar gebruik by die vorstehuis van Oranje-Nassau met sy republikeinse tradisies geword.

Die Inieregering het in 1948 'n mooi stinkhouttafel laat maak en Mevrouw Rachel Steyn, die bejaarde weduwee van oudpresident M.T. Steyn, as sy verteenwoordigster na Nederland gestuur om die tafel as jubileumgeskenk aan die skeidende Wilhelmina aan te bied. Wilhelmina het Mevrouw Steyn in haar Paleis aan die Dam in die hoofstad Amsterdam hartlik ontvang en die geskenk aanvaar. Die ontvangs het 'n halfuur geduur en dit was 'n redelik lank tyd as ons besef hoeveel besoekers die vorstin in dié dae besoek het.

Minder gelukkig was 'n ander besoekster uit Suid-Afrika, Dr. Anna de Villiers, hoof van die Hugenote-Gedenkskool te Wellington en skryfster van verskeie boeke, onder meer *Vrouegalery, Die lewe en werk van bekende vroue in Suid-Afrika* (Nasionale Boekhandel, 1962). Die Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings wou Wilhelmina ook 'n geskenk gee en het as mooiste present 'n skildery van Pierneef as die bekendste Suid-Afrikaanse skilder en bowendien van Nederlandse afkoms en opleiding gekoop. Dit is een van sy bekende, gestileerde bosveldtonele met skermbome en op die agtergrond 'n bastionvormige gebergte. Daarop is 'n silwerplaatjie bevestig met die opskrif: "Aan H.M. Koningin Wilhelmina - Huldeblyk van die Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings 31/8/1898 - 6/9/1948". Die Suid-Afrikaanse Lugdiens het die skildery gratis na Nederland vervoer. Dit is in die Paleis aan die Dam afgelewer, maar die Suid-Afrikaanse gesantskap het driemaal tevergeefs gevra of Dr. de Villiers dit mog aanbied, en dit is na die gesantskap in Den Haag gestuur. Die drukte van besoekers was blykbaar so oorstelpend dat die hofse-remoniemeester geen tyd vir die oorhandiging van die private geskenk uit Suid-Afrika kon afsonder nie.

Ons moet daarin geen kwaai bedoeling vermoed nie, want in 1948 was die betrekkinge tussen Suid-Afrika en Nederland nog oorwegend goed, selfs hartlik, veral waar dit Wilhelmina betref. Talle Suid-Afrikaners was egter te-leurgestel en verontwaardig. Dit blyk uit artikels wat redakteurs en lesers in koerante gepubliseer het, byvoorbeeld in *Die Transvaler* van 6 Oktober 1948, p.1, en *Die Burger* van 13 en 22 Oktober 1948. Die bitterheid het gevolg na die hartlike lof en waardering wat in dié koerante aan Wilhelmina betuig is.

Die teleurstelling was des te groter omdat Anna de Villiers namens die FAK 'n groot bedrag geld oorhandig het vir die versorgingshuis vir wese as gevolg van die oorlog 1939-45. Die huis is toe "Kinderhuis Rachel Steyn" hernoem.¹

Die Nederlandse gesant in Suid-Afrika het daarom op 20 Oktober 1948 'n persverklaring uitgestuur om olie op die golwe te stort en die onopsetlike vertraging in die oorhandiging van die FAK-geskenk toe te lig. Wilhelmina het spoedig die versuim aan Nederlandse kant goedgemaak deur in Oktober 1948 Anna de Villiers in besondere oudiënsie te ontvang, die skildery met die begeleidende adres van hulde te aanvaar en 'n boodskap met dank aan die skenkers in Suid-Afrika te stuur. Sy het daarmee die onaangename indruk in Suid-Afrika uitgewis en die insident is afgesluit.

Die Direkteur van die Koninklijk Huisarchief in Den Haag het my op 6 April 1986 berig dat die FAK-skildery jare lank in die Paleis Huis ten Bosch in Den Haag gehang het en nou in die Paleis Noordeinde, ook in Den Haag, is.

1. Die huis staan aan die Hoge Duin-en-Daalse weg in Bloemendaal by Haarlem. Nadat die oorlogswese die Rachel Steyn-huis verlaat het, het dit 'n versorgingshuis vir senior burgerlikes geword. Nou is dit 'n private woonhuis en het die naam Rachel Steyn-huis daarop verdwyn. Toevallig staan dit langs die groot villa 'De Clinghe' wat aan 'n president van die sentrale bank van Nederland, Dr. G. Vissering, oordeel in 1937, behoort het. Hy was 'n groot vriend van Suid-Afrika, aktief in organisasies vir betrekkings met ons land, en het in 1924-25 Suid-Afrika maandelank besoek as finansiële raadgewer van die Unieregering.

MOONTLIKE VOORBEELDE VAN REISACHER SE SKILDERYE VAN DIE TWEDE ANGLO-BOERE-OORLOG TE PRETORIA (2)

deur C. de Jong

Tweede skildery: Die slag by Colenso

Die eerste poging van die Britse opperbevelhebber, Sir Redvers Buller, om Ladysmith in Natal te ontset, het gelei tot die slag by die spoorwegstasie Colenso aan die Tugelarivier op 15 Desember 1899. Die Boere het onder aanvoering van generaal Louis Botha die Britse aanval seëvierend afgeslaan en tien kanonne verower.

Die Duitse oorlogskilder Sylvester Reisacher het in die begin van ons eeu die slag by Colenso as een van vyf groot skilderye van die oorlog in Suid-Afrika afgebeeld. Die vyf hang in die Nasionale Kultuurhistoriese Museum te Pretoria.

Reisacher se voorbeeld vir die slag by Colenso was, soos ek vermoed, die bekende tekening van die Brit S. Look. Dié tekening is onder meer afgedruk in die werke van G.L. Kepler, *De Zuid-Afrikaansche oorlog, Historisch gedenkboek*, A.W. Sijthoff, Leiden, sonder jaartal en van L. Penning, *De oorlog in Zuid-Afrika*, deel een, D.A. Daamen, Rotterdam, 1900, p. 283. Die opstelling van beide voorstellings is in breë trekke dieselfde. Links op die voorgrond beskiet Boere in dekking vanaf hoë koppies die Britse leër wat uit die suide deur die Tugeladal aanmarsjeer. By S. Look is die Tugeladal vir slegs 'n klein deel regs sigbaar, by Reisacher vul dié dal byna die gehele middeplan. Hy toon bowendien die spoorbrug wat egter nie meer in stand was nie, maar deur die Boere opgeblaas was. Hy het op die voorgrond in die middel 'n Maximkanon in aksie bygevoeg.

Daar is dus verskille, maar ook opvallende ooreenkomste. Die Boere-offisier met die verkyker, links op Look se afbeelding, vind ons terug links op Reisacher se skildery, maar op 'n meer prominente en blootgestelde plek bo-op 'n klip. Ons mag in hom Louis Botha self vermoed, want een van die oorlogskilders se gewoontes was om die opperbevelhebber op 'n opvallende plek af te beeld. Mnr. Tom Hennings sien volgens sy brosjure: *Vyf skilderye uit die Tweede Vryheidsoorlog 1899-1902*, NASKO, Pretoria, 1976, p. 11, in die offisier generaal Botha. Die gewonde Boer links by Look is deur Reisacher hewiger dramaties weergegee, ook links op sy voorstelling; daar lyk die gewonde sterwende en die effek daarvan word versterk deur 'n gesnuwelde Boer in die middel op die voorgrond. Ook tussen die skietende Boere wat agter groot klippe versteek lê, is ooreenkomste by albei kunstenaars.

Skildery deur Sylvester Reisacher van die slag by Colenso aan die Tugela in Noord-Natal op 14 Desember 1899, aanwesig in die Nasionale Kultuurhistoriese- en Opelugmuseum te Pretoria (NASKO). Die toeskouer se blik is vanaf die Boereposisies na die Suide gerig. Benede stroom die Tugela van regs na links; in die middel is 'n brug oor die rivier afgebeeld.

Foto NASKO

Afbeelding deur die Britse tekenaar S. Look van Boere in posisie tydens die slag by Colenso aan die Tugela in Noord-Natal op 14 Desember 1899. Die afbeelding staan in die werke van G.L. Kepler, *De Zuid-Afrikaansche oorlog*, *Historisch gedenkboek*, en L. Penning, *De oorlog in Zuid-Afrika*, deel een.

100 JAAR GELEDE DIE EERSTE OUTOMOBIEL

deur C. de Jong

In 1886, 'n eeu gelede, het te Mannheim in Duitsland die eerste outomobiel in die openbaar verskyn. Die vervaardiger was ingenieur Carl Benz, gebore te Karlsruhe in 1844, oorlede te Ladenburg in 1929. Hy was een van die eerste twee fabrikante van die binnebrandmotor wat petrol as brandstof gebruik het. Hy het in 1883 'n fabriek te Mannheim geopen, 'n tweeslag- en daarna 'n vierslagmotor gemaak en in 1885 sy eerste motorvoertuig gebou. Dit was 'n driewielige prakseersel met die nuwe vierslagmotor van 1½ pk, 200 omwentelinge per minuut, spoed 15 km per uur. In 1886 het Benz oktrooi vir sy uitvinding in Duitsland en ander lande ontvang en het dit in Mannheim op straat verskyn. 'n Nuwe tydperk in die geskiedenis van die mensheid het aangebreek.

Tegelykertyd het 'n ander Duitse ingenieur, Gottlieb Daimler (1834-1906), 'n binnebrandmotor wat op petrol loop, geektrooier, onafhanklik van Benz. Hy het in 1883 'n fabriek te Canstatt geopen, in 1885 'n fiets met sy motor toegerus, in 1886 'n vierwielige motorvoertuig gebou en in 1887 sy motor in 'n boot geïnstalleer. Hy deel dus met Benz die uitvinding van die outomobiel in 1886.

Dit is bekend dat in 1897 die eerste outo in Suid-Afrika vertoon is. Dit was 'n vierwielige Benz-voertuig en is op 4 Januarie 1897 in die Bereapark te Pretoria gedemonstreer. John P. Hess het dit ingevoer en dit is gekoop deur A.E. Reno, 'n sakeman in ons stad. Mnr. Arnold Kretzmar het oor dié demonstrasie 'n artikel in die *Pretoria News* van 15 Februarie 1984 gepubliseer, wat herdruk is in *Pretoriana* No. 88 van November 1985.

'n Artikel in die dagblad *Beeld* van 29 Januarie 1986 herinner aan die verskyning van die eerste outomobiel op die pad 100 jaar gelede. Daarby is 'n foto afgedruk waarvan die onderskrif vermeld dat die persone langs die Benz-Voiturette A.E. Reno, W.J. Leyds en J. Hess is. Die middelste heer is egter nie Leyds nie maar 'n onbekende. Daar is 'n ander, bekender foto waarop Leyds wel staan. Dit was op 4 Januarie 1897 in die Bereapark. Hy sit op die Benz langs die bestuurder.

Hierna volg die teks van die aankondiging van die demonstrasie van die Benz-outo. Dit word daar met reg die wonder van die eeu genoem. In die 20ste eeu het die outomobiel die lewe in die westerse lande ingrypend verander in gunstige en minder gunstige opsigte. Ons ervaar dit ook daeliks in Pretoria.

Ook die boek van R.H. Johnston, *Early motoring in South Africa* (C. Struik Publishers, Cape Town and Johannesburg 1975), bevat in die hoofstuk "The invention of the age" (p. 14-20) op p. 16 'n foto van die eerste outomobiel te Pretoria op 4 Januarie 1897. Volgens die byskrif sit Dr. W.J. Leyds langs die bestuurder, Mnr. Reno, maar ook op hierdie foto is dit 'n ander persoon as Leyds en hy is dieselfde as die middelste persoon op die foto waarop slegs drie mans staan.

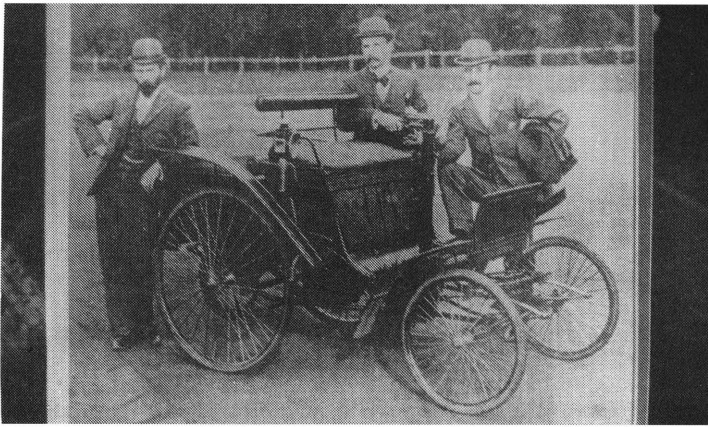

Foto van die eerste outomobiel in Pretoria, 'n Benz, wat op 4 Januarie 1897 in die Bereapark te Pretoria gedemonstreer is. Die persone is van links na regs Mnr. A.E. Reno, bestuurder van die voertuig en medestigter van die *Pretoria News*, 'n onbekende wat ten onregte Dr. W.J. Leyds genoem is, en Mnr. J.P. Hess, die invoerder van die motorvoertuig

Met dank aan dagblad *Beeld*

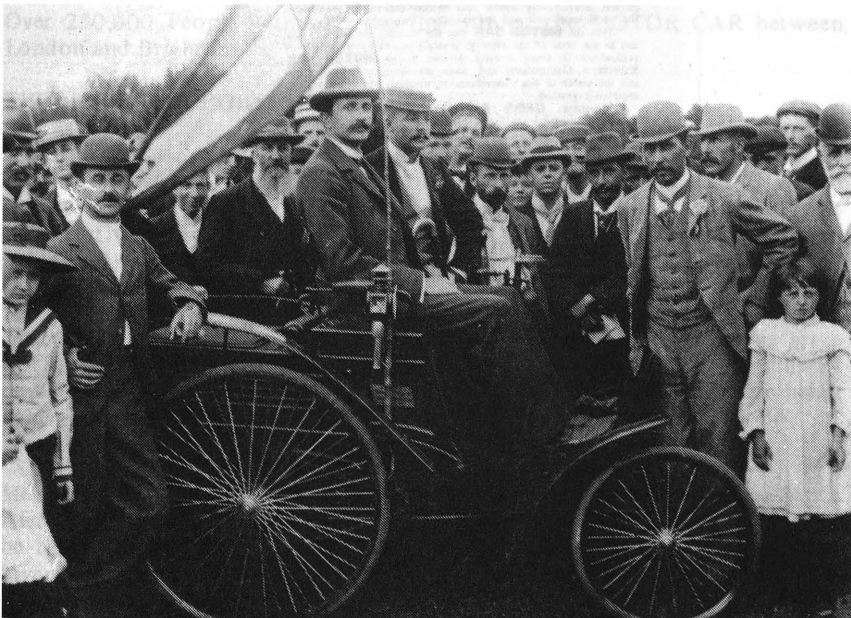
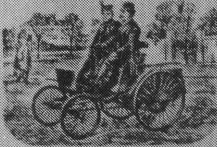

Foto van die eerste outomobiel in die Bereapark te Pretoria op 4 Januarie 1897. Links staan J.P. Hess, die invoerder van die voertuig. Langs die bestuurder vooraan, sit Dr. W.J. Leyds, die Staatsekretaris van die Zuid-Afrikaansche Republiek

Met dank aan die Departement van die Stadssekretaris van Pretoria

THE INVENTION OF THE AGE!

The First Exhibition in South Africa
of
The Motor, or Horseless Carriage.

OF THE FIRST RIDE IN THE
BEREA PARK

Monday, Jan. 4th,

AT 4 P.M.

Under the Rules of the South African Cycling Club and under the auspices of the Victoria Mechanic's Amateur Cycling Club.

Great 5 Mile Bicycle Race for the Old Falcon Club £500 0s. Cup.

Great 7 Mile Bicycle Race for Messrs. Hess & Co's Motor Cup.

100 Yards Flat Race for the R. G. Hassen Prize.

Entries Free, at the Post.

Over 250,000 People witnessed the first run of the **MOTOR CAR** between London and Brighton.

THE MOTOR OR HORSELESS CARRIAGE

is destined to work a revolution in Locomotion. Carriages, Cabs, Hotel Busses, and heavy Delivery Vans have been fitted up with the **Motor**, the ox wagon will be propelled by this machinery in time, and they farewell to kinderpost—so shortly we will bid farewell to horse sickness, expensive forage, broken harness, lay groans, and run away horses. Our **Motor Carriage** can stand in the street unattended and the bumptious Zep dare not interfere.

That the **MOTOR CAR**, like the Bicycle, has come to stay and be the craze of the century, is amply proved by the dozens of publications in every country devoted to the **MOTOR CAR**. Exhibitions, Competitions and Races are being held everywhere, and the utility of this marvellous contrivance has not yet been completely grasped.

Messrs. **HESS & Co.**, are the introducers of this wonderful invention to South Africa, and Pretoria will count it a **Red-Letter Day** that **PRETORIANS** will be the **FIRST** to set eyes on and see first the working of this great scientific invention, and if **250,000** people waited with eager eyes to see the first **MOTOR CAR** move on that rainy autumn day in London only a few weeks ago, we think that **3 000 PRETORIANS** at least, will roll up on this anniversary day.

BEREA PARK,

and pay the popular admission price of

2s. 6d. PER HEAD.

for the honour of being the **FIRST PEOPLE** in **SOUTH AFRICA** to have set eyes on that which, no doubt, will supersede all locomotion before the end of this century.

But hold! say some, this **CAR** will no doubt be running as an advertising medium for this pushing firm through our streets ere long, and then we shall see it free of charge. In this they will be mistaken, as, after an exhibition on the **WARRINGTON** Ground, Jockeydown, the **MOTOR CAR** will be sold to one of the **Read's** Magazines for his own private use. So the only chance is to be one of the great and fashionable assemblage.

On Monday Next, Jan. 4th, at 4 p.m.

Photographers will be admitted free of Charge.

A Ride on the **CAR** by private arrangement.

HESS & CO., Sole Agents for the Benz Motor Car.

Photograph of the poster announcing the demonstration of the first motorcar at Pretoria on 4 January 1897

With thanks to the Department of the City Secretary of Pretoria

The transcription is on page 41-42.

Transcription of the poster on P.40.

THE INVENTION OF THE AGE!

The First Exhibition in South Africa of
the Motor, or Horseless Carriage.

In full work in the BERE A PARK
on Monday, Jan. 4th, at 4 p.m.

Under the Rules of the South African Cycling Club and under the auspices
of the Pretoria Mechanics' Amateur Cycling Club.

Great 5 Mile Bicycle Race for the Old Union Club's £6 6s. Cup.
Great 3 Mile Bicycle Race for Messrs. Hess & Co's Motor Cup.
220 Yards Flat Race for the R.O. Basson Prize.

Entries Free, at the Post.

Over 250,000 People witnessed the first run of the MOTOR CAR between
London and Brighton.

THE MOTOR OR HORSELESS CARRIAGE

is destined to work a revolution in Locomotion. Carriages, Cabs, Hotel Busses,
and heavy Delivery Vans have been fitted up with the Motor, the ox wagon
will be propelled by this machinery in time, and then farewell to Rinderpest
- as shortly we will bid farewell to horse sickness, expensive forage, broken
harness, lazy grooms, and runaway horses. Our Motor Carriage can stand in
the street unattended and the bumptious Zarp dare not interfere.

That the MOTOR CAR, like the Bicycle, has come to stay and be the craze
of the century, is amply proved by the dozens of publications in every country
devoted to the MOTOR CAR. Exhibitions, Competitions and Races are being
held everywhere, and the utility of this marvellous contrivance has not yet
been completely grasped.

Messrs. HESS & Co., are the introducers of this wonderful invention to South
Africa, and Pretoria will count it a Red-letter Day that PRETORIANS will
be the FIRST to set eyes on and see first the working of this great scientific
invention, and if 250,000 people waited with eager eyes to see the first
MOTOR CAR, move on that rainy autumn day in London only a few weeks
ago, we think that 3 000 PRETORIANS at fewest, will roll up on this sun-
shiny day at BERE A PARK, and pay the popular admission price of 2s. 6d.
PER HEAD, for the honour of being the FIRST PEOPLE in SOUTH AFRICA
to have set eyes on that which, no doubt, will supersede all locomotion before
the end of this century.

But hold! say some, this CAR will no doubt be running as an advertising medium for this pushing firm through our streets ere long, and then we shall see it free of charge. In this they will be mistaken, as after an exhibition on the WANDERERS' GROUND, JOHANNESBURG, the MOTOR CAR will be sold to one of the Randt Magnates for his own private use. So the only chance is to be one of the great and fashionable assemblage

On Monday Next, Jan. 4th, at 4 p.m.

Photographers will be admitted free of Charge

A Ride on the CAR by private arrangement.

HESS & CO., Sole Agents for the Benz Motor Car.

VERSKYNING VAN BOEK OOR DIE GESLAG DU PLESSIS

Ons voorsitter. Dr. N.A. Coetzee, het jarelank navorsing oor die geslag Du Plessis in Suid-Afrika, waartoe sy eggenote behoort, gedoen en onlangs vir eie rekening 'n boek getitel *Die Du Plessisfamilieboek 1688-1988*, gepubliseer. Dit is gedruk by die V & R-Drukkery in Pretoria. Besonderhede van die verskillende families waarvan lede met 'n Du Plessis getrou het, word ook in hierdie werk verskaf. President S.J.P. Kruger se geslagte word hierin behandel omdat albei sy gades Du Plessis-nooiens was. Die boek tel nie minder as 1256 bladsye nie. Die oplaag is 250 eksemplare. Die prys is R100, algemene verkoopsbelasting ingesluit.

Belangstellendes kan die boek van Dr. N.A. Coetzee op sig kry. Sy adres is: Dr. N.A. Coetzee, Julius Jeppestraat 246, Waterkloof, 0181 Pretoria, telefoon 012 (kode van Pretoria) – 463 142.

THE CHECKERED CAREER OF GEORGE KYNOCH

by C. de Jong

On Church Street East, opposite the State Theatre, a small, somewhat dilapidated, closed building leans wearily against the Samuel Marks or Metrocycle Building. It is called the Kynoch Building. Some people maintain that it is the oldest building in Pretoria. Thanks to them it narrowly escaped the shuffling of the bulldozers round the Samuel Marks Building. Pleads are held to preserve it for posterity, combined with the more picturesque S. Marks Building.

It is said to date back to the 1880s and it housed the shop of a Mr. Kynoch who dealt in fire-arms and ammunition. The main facts of his life are recorded in the book by Barry M. Berkovitch, *The Cape gunsmith*, published by the Stellenbosch Museum in 1976 in English and Afrikaans, on p. 85-88, with three of his advertisements.¹ He was born at Peterhead in Scotland in 1824 as the son of a tailor. He was educated at the local National School and started his career with a Glasgow insurance company. He soon joined the firm of Pursall & Philips in Whittall district, Glasgow. They manufactured percussion caps and cartridges. This was the first step in his life-long career in fire-arms and ammunition.

The small factory was a serious danger to the surrounding densely populated area and several accidents did occur. Kynoch must have been an enterprising young man, for within five years he acquired the control of the factory. But in 1859 it was completely destroyed by an explosion which killed 19 of his 70 employees and injured many more. A new factory was built at Watton, three miles from Birmingham, and completed in 1862. Kynoch expanded this factory continuously. When the solid drawn brass cartridge came into use and was adopted by the British army, Kynoch patented a device to manufacture these cartridges. He founded another factory for rolling the brass for his cartridges. He became Britain's second largest ammunition manufacturer with depots and agents in several countries. By 1882 he also owned a fire-arms factory, a patent lamp factory and a printing works.²

He needed capital for his growing business concern and in 1884 he founded a limited liability company to attract capital. But this caused his downfall. He was apparently a better technician than financier and in 1888 the company was virtually bankrupt. He was obliged to resign as its head. Arthur Chamberlain of a reputed Birmingham business family, reorganized the company. It prospered again and changed its name to ICI (Metal) Limited during World War I. Its factory was popularly known as 'The Lion Works' after the moulded lion figure above the main entrance.

George Kynoch had important business relations with South Africa. He had a partnership with Thomas Barnsley, dealer in arms and ammunition at Port Elizabeth and Grahamstown, which lasted only in 1884-85. He founded

Portret van George Kynoch, 1834-1891

Met dank aan B.M. Berkovitch, *The Cape gunsmith*

GEORGE KYNOCH & CO.,

*Contractors and Armourers to the Government of the
S. A. Republic,*

**HEAD OFFICE—62, MAIN STREET,
PORT ELIZABETH,**

BEG TO CALL ATTENTION OF MERCHANTS AND TRADERS TO THEIR LARGE STOCK,
CONSISTING OF:—

<p>RIFLES & CARBINES (Military and Sporting Models)</p>	}	<p>MARTINI HENRY. WESTLEY RICHARDS. SNIDER. MATCH RIFLES, and other patterns.</p>
--	---	---

<p>SHOT GUNS (Muzzle and Breech-Loading),</p>	}	<p>ALL QUALITIES; BEST VALUE.</p>
<p>REVOLVERS.</p>		

Newspaper advertisement of George Kynoch for his
fire-arms shop at Port Elizabeth

Thanks to B.M. Berkovitch, *The Cape gunsmith*

an agency at Port Elizabeth and established branches at Kimberley and Pretoria. By 1888 he had a branch at Johannesburg and agents in several Transvaal towns. On 21 February 1884 he concluded a contract with the government of the Transvaal. He received a monopoly for the import of specified trademark fire-arms ammunition, swords, sights and other military equipment. The contract was signed for the government by the State Secretary, W. Eduard Bok, and by the Acting State President, P.J. Joubert, as the State President, S.J.P. Kruger, was with the third Deputation in Europe. The contract was signed by Thomas Barnsley and Richard R. Hollins for Kynoch.³

Kynoch needed a shop for his trade at Pretoria and in or round 1884 he established it in the building which was called after him.

No wonder that Kynoch emigrated to South Africa. He settled in the growing town of Johannesburg, but retained strong ties with Britain, where he had been a member of the British Parliament for Aston Manor. In 1890 he resigned as head of his South African business, probably because of ill-health. He died on 23 February 1891 and was buried in Braamfontein Cemetery. He seems to have been a popular person, for in March 1894 his former employees and constituents in Britain erected a monument on his grave. It is now in a dilapidated state: the brickwork base is crumbling and the cross has fallen upon the slab with the memorial inscription. It is high time to restore this monument. Pretorians should show an interest in this restoration.

1. It was Mr. John McKibben at Johannesburg who attracted Mr. Tom E. Andrews' attention to Mr. B. Berkovitch's information on Kynoch and who supplied the photographs of Kynoch's tombstone. He deserves thanks from the Pretoria Historical Society.
2. Apparently the Kynoch concern also made cycles (bicycles and/or motor-cycles) after George's resignation. An advertisement of Percy Hotine in *Lochhead's Guide, Handbook and Directory of Pretoria for 1913*, p.2, mentions among various brands of cycles. Kynoch cycles, probably imported from Britain.
3. See the text of the long contract in Berkovitch, *The Cape gunsmith*, p.114-122.

GEORGE KYNOCH & COMPAGNIE,

Contractanten en Wapensmeden voor het Gouvernment der Z.-A. Republiek,

WENSCHT de aandacht van Koopmans, Handelaars en Liefhebbers v n de Jacht te bepalen bij hun Grooten Voorraad, bestaande uit:—

RIFLES EN KARABIJNEN,

Militaire en Jacht Modellen.

MARTINI-HENRI,
WETLEY-RICHARDS,
SOPEL,
FIELD'S PATENT,
WINCHESTER REPEATING,
SNIDER en andere soorten.

EEN SPECIALITEIT.—MILITAIRE MARTINI-HENRI KARBIJN, die competitie uitdaagt wat betreft prijs, nauwkeurigheid en schietkracht.

SCHIETGEWEREN

(Voor en achter Laad)

REVOLVERS.

Alle kwaliteiten; beste waarde.

PATRONEN, alle soorten en modellen,

Eenig soort hier niet verkrijgbaar kunnen spoedig van onze andere Takken verkregen worden of uit Eu opa ontboden worden.

DOPJES, alle soorten

*Maat en Laad Gereedschap.
Patroon Tasschen en*

DYNAMIET

ONTPLOFFEN

TEGEN LA/

TERMEN

PRIJSLIJSTEN

TAKKEN EN

Potchefstroom	F. W. REED & Co
Barberton	G. BOWNESS & Co
Middelburg	R. WHITE & Co.
Maquassie	W. LEASK & Bro.
Lak Christie	SIMMER & JACK.
Bergendale	KING & Co.

GEORGE KYNOCH

MARKTPLEI

Newspaper advertisement of George Kynoch
on the Market Square at Pretoria, where now the Kynoch building stands

Thanks to B.M. Berkovitch, *The Cape gunsmith*

Photo by Mr. John McKibben of the Braamfontein Cemetery at Johannesburg with to the right the crumbling, sagging tombstone of George Kynoch

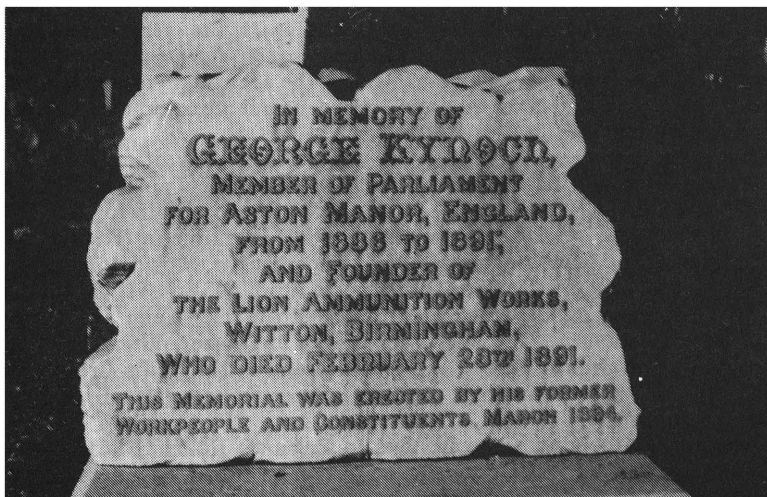

Photo by Mr. John McKibben of the dilapidated tombstone of George Kynoch on the Braamfontein Cemetery at Johannesburg

'The Climax of Railway Competition in South Africa, 1886-1899'

Kenneth E. Wilburn, Jr.

New College, Oxford

D.Phil.

Michaelmas Term, 1982

2,500 Word Abstract

The building of South African railways was a critical factor in deciding the economic and political development of a balkanised South Africa. After the discovery of gold on the Witwatersrand in 1886 the three trunk lines of the Cape, Natal, and the Transvaal projected from the coasts to their Johannesburg terminus. Each province gambled on the commercial and political success of its trunk line. The competition between the provincial governments' efforts to extend their trunk lines to the Rand produced strange alliances transcending heritage and politics. An unofficial economic alliance between the Colony of Natal and the Republic of the Transvaal was opposed by the Railway and Customs Union between the Cape Colony and the Republic of the Orange Free State. From 1887 to 1894 the Orange Free State held the political and economic key to a prospective railway and customs union because of its intermediate geographical position and its political influences with the Afrikaner populations in both the Cape and the Transvaal. Only the Orange Free State could benefit from admitting both the Cape and Natalian lines to develop her territory on their way to Johannesburg. Bloemfontein, however, failed to bring about a general railway union against more powerful sectional forces operating in the other three states. While Cecil Rhodes, the Cape Prime Minister, sought to achieve South African unity through Imperial hegemony, Kruger, the Transvaal President, worked to create an alternative axis of political and economic independence based on the Delagoa Bay line.

This thesis is concerned with the climax of the rivalry of railways which includes negotiations conducted in bad faith between the Transvaal, Portugal, and the American concessionaire, Edward McMurdo, to obtain for the Transvaal an independent way to the sea, the sectional maritime interests of Natal which inspired the construction of the Durban/Charlestown/Johannesburg line in competition with the Cape-Orange Free State railway system, the significance of the Sivewright Agreement and the Rothschild Loan and their interdependent relationship, the failure of railway diplomacy during 1894-1895 to replace the Sivewright Agreement, the meaning of the Drifts Crisis and its relationship to the Jameson Raid, and the connexion between railway rivalry and the Second Anglo-Boer War.

Research was conducted in archives in England, Holland, Scotland, and South Africa. This international effort to obtain an *au fait* view has uncovered evidence to support a new interpretation on the origins of the struggle for Imperial supremacy which led to the Second Anglo-Boer War. Analysis of the Sivewright Agreement, the Rothschild Loan, the Drifts Crisis, and Selborne's memorandum of 1896 has revealed new interpretations of these events.

Early Cape railway development towards Kimberley and other hinterland areas gave way after 1886 to the necessity to reach the Transvaal gold fields. Enlisted in this quest through railway and customs agreements was the Orange Free State. Somewhat wary of the growing political and economic power of the Transvaal, Bloemfontein was quite happy to have Cape finance developing her agricultural southern districts through railway expansion. Cape Town and Bloemfontein were not able to separate the old Durban-Pretoria bedfellows until it was far too late in railway development.

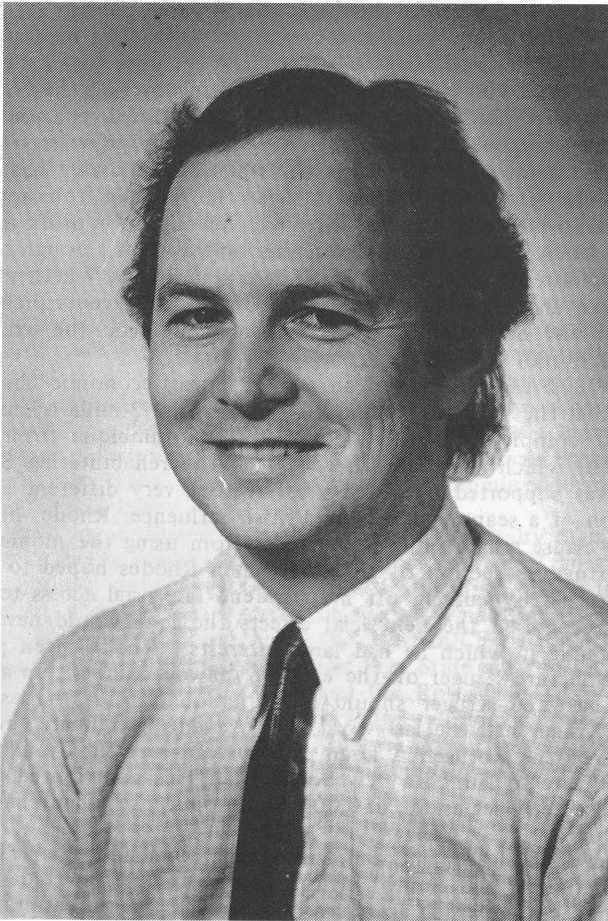
The Sivewright Agreement of 1891, whereby the Cape agreed to finance construction of the Pretoria/Johannesburg/Vaal River line in return for two years of running powers giving the Cape almost monopolistic access to the trade of the Witwatersrand gold fields, was an astounding breakthrough in railway diplomacy. It significantly advanced the fortunes to all but a somewhat self-exiled Natal who soon chose to go her own way with the Charlestown extension. The Sivewright Agreement was accomplished because Kruger's NZASM, unable to raise funds in South Africa or Europe, was on the point of collapse after temporary help from the Advance Syndicate had spent its course. While the Sivewright Agreement saved the NZASM from approaching insolvency, it also bolstered Cape finances which would soon profit immensely from ensuing trade. Rhodes manoeuvred his railway foot through the Transvaal door in his quest for the extension of British influence. Whether he would stumble or take another bold step depended on future events including the mal-effects of the Sivewright Agreement's main defects: the exclusion of Natal and inclusion of the Solemn Promise.

By July 1892 the South African and European economic climates had so improved that the Transvaal was able to raise a £2-1/2 million loan through Rothschild to complete the NZASM's Pretoria/Mozambique frontier trunk line. The loan, which naturally flowed from the rehabilitating Sivewright Agreement, was supported by Rhodes for reasons very different from Kruger's aspiration of a seaport free from British influence. Rhodes had a hand in the loan's clause which prevented Kruger from using the monies to purchase the Portuguese section of the line which Rhodes hoped to purchase for the Cape, thereby cutting off independent Transvaal access to the sea. Rhodes also recognised the beneficial effects the loan would have on Witwatersrand mining in which he had large interests. Rhodes even persuaded Rothschild to lecture Kruger on the evils of railway competition and rather indiscreetly suggested Kruger should not sanction Natal's Charlestown extension. Yet Kruger had the last word. The Advance Syndicate's repayment to come out of the Rothschild Loan, was instead repayed by allowing the Advance Syndicate to launch a new bond issue. This contributed to Kruger being able to secretly set aside £650,000 for the purpose of purchasing Delagoa Bay.

The Sivewright Agreement and subsequent Rothschild Loan helped set the stage for unparalleled South African prosperity. Yet as trade increased so did sectional tension which aggressively competed for a predominant share of the Transvaal transit trade. What satisfaction and appreciation there were during Cape-Transvaal railway diplomacy in late 1891 and early 1892 soon gave way to such contentious issues as Swaziland, the Charlestown exten-

sion, Pondoland, the Solemn Promise, and competition between powers seeking ownership of Delagoa Bay and its railway.

Swaziland was a very sore point with Kruger. He had expected the Cape and Natal to have been more influential with Whitehall during the Anglo-Boer Swaziland negotiations. When Kruger failed to achieve a settlement satisfactory to the Transvaal, he responded accordingly to both colonies. To the Cape it meant another blow to her deteriorating relationship with the Transvaal as the Sivewright Agreement approached expiration. To Natal

Dr. Kenneth Wilburn, associate professor History Department,
East Carolina University, Greenville, North Carolina, United States

it had the effect of postponing Transvaal approval of the Charlestown extension. By the time Natal had her Durban/Johannesburg trunk line in October 1895, the Transvaal boom had peaked, leaving Natal out of much of the best trading period South Africa had ever experienced. Natal's isolation from the Cape-Orange Free State Customs Union became all the more pronounced when the Transvaal refused to implement Natal's view that the Charlestown Convention guaranteed free trade in local produce. What revenue the Charlestown line would earn was not worth the sacrifices made by the misplaced judgment of Natal's maritime faction.

Neither the schemes of Rhodes nor those of Kruger could gain Delagoa Bay from Portugal. When the advantages of the Sivewright Agreement and Rotschild Loan did not bear fruit because of the Cape premier's failure to procure Delagoa Bay, find a second rand in Rhodesia, and gain Swaziland for the Transvaal on Kruger's terms, Rhodes found his goal of a united South Africa under the British flag far from fulfilment. Enlisting Natal might prove just the support Rhodes now needed.

If there had been any hope in luring Natal into a political union with the Cape or into an alternative economic railway and customs union with Cape Town and Bloemfontein, Pondoland symbolised its destruction. The attempts by Loch and Rhodes at a *rapprochement* between the Cape and Natal using Pondoland as a salve failed. When the day finally arrived for a Cape decision within the joint framework of the Anglo-Cape Pondoland Agreement, Natal found herself out in the cold due to her uncompromising stand on customs and railway issues with Cape Town.

Yet the Cape was just as unbending. Throughout Cape-Transvaal railway negotiations to succeed the Sivewright Agreement, the spirit of confrontation was paramount. Cape negotiators, upset at their loss of economic and political power to the Transvaal, argued strongly in Cape interests to maintain the lion's share of the Transvaal import trade. Rhodes supported this sectional approach not only in Cape interests, but also in his larger scheme to reassert British hegemony. He was conspiring six months before the Sivewright Agreement's expiration hoping to create some kind of spark out of the increasingly serious railway and Uitlander imbroglios. From within such spirit evolved the Drifts Crisis.

Kruger's closure of the Vaal River Drifts on 1 October 1895 to kurveyors carrying overseas imports into the Transvaal gave Rhodes the catalyst for which he had been so desperately searching. Kruger's action eliminated the Cape's Vaal River/Johannesburg kurveying service which had been set up to circumvent the high railway rates Kruger had allowed implemented on the 51 mile Vaal River/Johannesburg section soon after the Sivewright Agreement's expiration. Although the kurveying service never carried more than 13% of the Cape's Transvaal import trade, it at least symbolically opposed Transvaal power, and served the Cape's confrontation policy well. While in the process of obtaining Imperial support on the grounds that Kruger's action had violated the London Convention, Rhodes began logistical arrangements west of the Transvaal at Pitsani according to his blueprint - the earlier Loch Plan, accelerated the process of transferring Bechuanaland Protectorate

¹ conveyors (ed.)

to British South Africa Company control, and further conspired with his revolutionary partners on the Rand. Although the somewhat contrived tension mounted to quite a pitch, Kruger reopened the drifts before Rhodes was completely prepared. The clogged condition of the railway lines, blamed by the supporters of the Cape view on the drifts closure, was much more the result of overwhelming trade. Off balance from having Kruger pull the drifts rug out from under him, Rhodes fell flat into the contemporaneous Jameson Raid. This dissertation argues that current historiography has placed too much emphasis on the effects of the Jameson Raid and Milner's hard-lone policies as primary causes of the Second Anglo-Boer War. Rather the struggle for Imperial supremacy began in 1894 during unsuccessful railway diplomacy which led first to the Drifts Crisis and then to the coetaneous Jameson Raid.

In the aftermath of the Raid Kruger implemented mechanisms to ruin the only advantage the long Cape line still possessed: expedition. A final blow to Cape pretensions at dominating the Transvaal transit trade was the destruction by rinderpest of the reinstated Cape/Vaal River/Johannesburg kurveying service. Natal finally traded empty Transvaal promises for a new customs union with the Cape and Orange Free State. These events seemed to justify Selborne's prediction in 1896. It was soon adopted by Whitehall as a premise upon which to formulate policy towards the Transvaal, that due to the shift in economic and political power to the Transvaal, that Republic would soon turn the Cape, Natal, and the Orange Free State into satellite states. But railway statistics throughout 1891-1899 suggest alternatively that colonial economies and railways were reasonably healthy. In 1899 the onset of South African depression with a concomitant volume decline in Transvaal imports appeared more baneful than any Transvaal threat of forcing bankruptcy on the colonies by diverting transit trade traffic from one trunk line to another. Nevertheless, Rhodes fought his war and Kruger saw the Imperial turtle come out of its shell at last. Neither statesman would live to see the consequences of his actions.

¹ in all senses (ed.)

THE RAILWAY STRUGGLE IN SOUTH AFRICA 1886-1910

Review of Kenneth C. Wilburn, *The climax of railway competition in South Africa 1886-1899*, doctoral thesis New College, Oxford (U.K.), Michaelmass 1982, 302 pp.

by C. de Jong

The history of railways in South Africa before Union in 1910, particularly of the railway race first to Kimberley and then to the Witwatersrand, has attracted more historians than the quiet period after Union. Severe competition between South African states for transport between the ports and the mining areas of Kimberley and the Witwatersrand contributed much to economic and political frictions between the British coastal colonies and the landlocked Boer republics and to the endeavours of the Imperial government to end the quarrels by incorporating all states in a railway and customs union. Transvaal resisted and the second Anglo-Boer War 1899-1902 was the consequence. It led to the elimination of the Boer republics in 1902.

Jean van der Poel (1932), J.P. van Winter (1937-38), D.J. Coetzee (1940), J.H. van Helten (1976), A.J. Purkis (1978), D.H. Heydenrych (1982) and recently K.C. Wilburn (1982) wrote on the railway controversy before Union from different points of view. Wilburn did research in South Africa and Europe and is well acquainted with Afrikaans and Dutch. He is at present associate professor of history in the East Carolina University, Greenville, North Carolina, USA.

He describes in detail the struggle over railway tariffs from 1886 to 1899 and the aftermath from 1902 to 1910. He emphasizes the good personal relations and cooperation between the railway managers of the Cape Colony and the Orange Free State and between those of Transvaal and Natal. Only in 1897 did Natal side with the Cape Colony and sever her intimate railway relationship with Transvaal, as a result of the growing tension between the Imperial government and Transvaal.

Wilburn discusses extensively the Sivewright Agreement of 1891, concluded by the Cape minister of railways, James Sivewright, and the managing director of the Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM), G.A.A. Middelberg. This agreement gave the Cape railways a dominant position in the traffic to the Rand until the completion of the Eastern line from Delagoa Bay to the Rand in early 1895. It allowed for a Cape loan to the NZASM for the completion of a line from Vereeniging to Johannesburg, to be operated temporarily by the Cape. This loan and the loan by Rothschild for completion of the Eastern line were due to Cecil Rhodes, prime minister of the Cape Colony. Wilburn remarks that Jean van der Poel gives no explanation for Rhodes' support to the competing NZASM. Wilburn's explanation is that Rhodes hoped to bring the Eastern line under British influence by these loans and by the acquisition of Delagoa Bay and the Portuguese railway from there to Transvaal. Rhodes' hope was thwarted, however.

Wilburn states that from 1886 to 1894 the Free State held the political and economic key to a railway and customs union in South Africa because of its central geographical situation and its political influence on the Afrikaners in the Cape Colony and Transvaal. The Free State failed in this role when after 1894 the economic centre moved from the coastal states to Transvaal because of the success of deep-level goldmining and the completion of the Eastern line.

Wilburn sides with Edward McMurdo in his longdrawn negotiations with Portugal and the NZASM, denies that he was merely an adventurer and speculator (a kind of John Law) and calls him a victim of Bad faith, particularly on the part of the Portuguese government. He states that Rhodes' disappointment from his failure to find a great goldreef in Rhodesia and to acquire Delagoa Bay and the railway to Transvaal drove him to the drifts crisis. This was his conflict with the Transvaal government and the NZASM. At his instigation the Cape railways lowered the rates on the line to Vereeniging and subsequently organized oxcwagon transport across the Vaal drifts to circumvent railway transport from Vereeniging to Johannesburg when the NZASM raised the tariffs for that transport. The drifts crisis started when the Transvaal government closed the Vaal drifts. Kruger's yielding to British pressure to reopen the drifts deprived Rhodes of a useful pretext for Jameson's raid to overthrow Kruger and for the planned revolt of the Johannesburg foreigners in 1895/96, which both failed. The reopening of the Vaal drifts was nullified by the end of the congestion at the Johannesburg goods station and the rinderpest which killed most oxen.

Wilburn gives a good survey of the complicated game of chess from 1886 to 1899 in the railway race to the Rand, summarized by C.W. de Kiewiet in his *History of South Africa* as "a railway for a railway and a tariff for a tariff". Wilburn argues that historians have placed too much emphasis on the effects of the Jameson Raid and Milner's hard-line policy as primary causes of the second Anglo-Boer War. He stresses the failure to solve the railway problems as a cause of war. This may be true, but to me the Uitlander question, particularly the franchise for foreigners, and Milner's policy in this question were mainly responsible for the outbreak of the war in October 1899.

NABESKOUIING OOR DR. T.S. VAN ROOYEN

deur C. de Jong

Thomas Stephanus van Rooyen is gebore in Pietersburg, Transvaal, in 1922 en oorlede te Durban in 1967. Hy was joernalis, onderwyser en seniorlektor in geskiedenis en lid van verskeie verenigingsbesture en redaksies van historiese tydskrifte. Vir die Pretoriase Historiese Vereniging is hy van veel betekenis. Hy was in 1952-56 bestuurslid, in 1962-64 ondervoorsitter, in 1964-65 voorsitter en in 1952-56 en 1964-65 redakteur van *Pretoriana*. Hy het verskeie bydraes van betekenis daarin gepubliseer, soos "Die kroniek van Wallmannsthal", 'n Berlyne sendingstasie by Pretoria (*Pretoriana*, deel 3, Nos. 2 en 3, Desember 1953 en April 1954), 'n pleidooi vir 'n opelugmuseum by Pretoria (*Pretoriana*, No. 22, Desember 1956) en "Dieper waardes uit ons verlede: faktore wat die geskiedenis bepaal", (*Pretoriana*, Nos. 42 & 43, Aug.-Des. 1963), 'n histories-filosofiese beskouing.

Hy is op 14 Desember 1967 tydens vakansie te Durban plotseling aan 'n hartaanval oorlede. "In memoriams" of nekrologieë oor hom het verskyn in *Pretoriana* No. 55, Desember 1967, en *Historia* No. 1, Mei 1968, van J.L. Hattingsh en J.W. Kew. Vir die meeste persone eindig dan die publisiteit oor hulle. Maar oor T.S. van Rooyen het onlangs 'n biografie en beskouing verskyn uit die pen van Mnr. Albert van Jaarsveld, seun van prof. F.A. van Jaarsveld en seniorlektor in geskiedenis aan die Universiteit van Zoeloeland, in *Historia*, jaargang 30 No. 1, Pretoria, Mei 1985, p. 50-61. Hierdie artikel verdien natuurlik die aandag van lede van ons vereniging.

Mnr. van Jaarsveld begin sy beskouing aldus: "Hoewel T.S. van Rooyen slegs 'n beskeie bydrae tot die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing gelewer het, was sy vroeë dood nogtans 'n gevoelige slag". Volgens sy artikel p. 52 was Van Rooyen 'n verdienstelike dosent in die Universiteit van Pretoria en aktief in talle organisasies - waaronder ons vereniging.

Nekrologieë bevat gewoonlik slegs lof. Mnr. van Jaarsveld se beskouing is geen nekrologie nie, maar krities: hy som verdienstes en tekortkomings van Van Rooyen se werk en geaardheid op. Hy bespreek sy publikasies en die polemieke wat hy gevoer het, onder andere met prof. F.A. van Jaarsveld. Een van Van Rooyen se verdienstes was sy pleidooi vir deegliker studie van volkekunde deur Suid-Afrikaanse historici wat oor die Gekleurdes skryf. Hy is die stigter en redakteur van die maandblad *BANTU* wat nou *Informa* heet, en uitgegee word deur die Staatsdepartement vir die belange van Swartes. Hy het dan ook minder nadruk gelê op die wortels van blank Suid-Afrika in Europa as Suid-Afrikaners wat wel in Europa gestudeer het, en meer dikwels gepleit vir nouer kontakte tussen Suid-Afrika en orige Afrika.

Mnr. Albert van Jaarsveld se gevolgtrekking op p. 61 lui:

"As 'n mens terugkyk op dr. van Rooyen se bydrae tot die historiese geleerdheid kom jy tot die gevolgtrekking dat hy geen groot navorsers in die ware sin van die woord was nie. Slegs twee keer het hy werk gelewer wat op argivale

navorsing gebaseer was - sy MA en D.Phil dissertasies. Met sy opstelle het hy geen wesenlike bydrae tot die geskiedskrywing van Suid-Afrika gelewer nie, behalwe vir die stuk waarin hy 'n nuwe benadering tot die begrip van die kontaksituasie tussen Wit en Swart bepleit het. Hy was een van die eerste persone wat die belangrikheid daarvan ingesien het dat die historikus wat daarvoor wil werk, ook volkekundige kennis moet besit. Hy moet nl. die "siel" van die Swartman verstaan en hom nie net verlaat op dokumente wat eensydig deur Blankes opgestel is nie. 'n Mens vind dit jammer dat dr. van Rooyen nie die daad by die woord gevoeg het en self met 'n omvattende werk oor hierdie tema begin het nie. Met sy besondere kennis oor die Swartman sou hy so 'n tipe werk met sukses kon aangepak het".

Ek merk hierby op dat doseerwerk en verenigingswerk Suid-Afrikaanse universiteitsdosente, onder wie T.S. van Rooyen, dikwels te min tyd vir langdurige navorsing en publikasie van uitgebreide werk toelaat. Soos ander geleerdes met joefnalistieke aanleg het Van Rooyen aan publikasie van artikels en ander kort bydraes voorkeur bo boeke gegee. Hy kon op hierdie wyse talryker onderwerpe behandel. As ons besef hoeveel jare gemoeid is nie slegs met die skryf van boeke nie maar ook met die soek na 'n uitgewer en subsidies en die tydsverloop van die druk en bind van 'n boek, verstaan ons veel beter waarom talle geleerdes - onder wie historici soos Van Rooyen - verkies om kort bydraes te skryf: hulle is veel gemakliker om te publiseer.

Die Pretoriase Historiese Vereniging sal Dr. T.S. van Rooyen altyd in dankbare herinnering hou.

DIE BROERS ALARIK EN MAGNUS FORSSMAN IN TRANSVAAL

deur C. de Jong

In die ou begraafplaas aan Kerkstraat-Wes in Pretoria staan die groot grafmonument van die broers Forssman, waarop 'n engel 'n kruis wat groter as hyself is, orent hou. Hier volg 'n kort lewensberig oor die broers. Hulle behoort tot die buitelanders wat gedurende die 19de eeu as pioniers Transvaal se ekonomiese ontwikkeling aangevoer het deur grond te koop en daarop gevorderde landboumetodes toe te pas, delfstowwe te soek, vervoerdienste in te stel en ander gevarieerde bedrywighede te beoefen. Voorbeelde is die Duitser Carl Mauch, die Skot Alexander MacCorkindale, die Nederlander H.J. Bührmann en die Swede Alarik en Magnus Forssman. Hulle was Europese verteenwoordigers van die moderne kapitalisme in die vroeg- en voor-kapitalistiese Transvaal.

Die Swede is een van die Skandinawiese nasies in Noord-Europa. Hierdie volke bewoon lande waar vrugbare grond skaars is, behalwe op die Deense eilande, en die winters lank en straf is. Daarom is hulle vanouds vissers en seevaarders, avontuurlustig en bereid om te emigreer. Hulle is klein nasies, maar goed opgelei en energiek. Ook Suid-Afrika het veel aan hulle te danke. Die Skandinawiese lande mag onder die stamlande van Suid-Afrikers nie vergeet word nie.

Alarik Forssman, 1822-1889

Die broers Forssman se vader, Jonas Samuel (1783-1835), het behoort tot die beampte-adel van Swede. Hy was advokaat, lid van die koninklike krygsraad en advokaat-generaal van die Sweedse leër. Sy tweede seun, Oscar Wilhelm Alarik, is gebore in die hawestad Kalmar in Suid-Swede in 1822. Sy vader is oorlede toe die seun 13 jaar was, maar tog het Alarik 'n tegniese opleiding ontvang en later is hy ingenieur genoem. Hy het om onbekende redes in 1844 na Suid-Afrika geëmigreer en in Durban aan wal gegaan. Hy het twee jaar in die opkomende Natalse suikerindustrie gewerk, vermoedelik as tegnikus.

Gedurende hierdie jare was 'n groot trek uit Natal na die binneland, veral Transvaal, aan die gang. Daar was wild nog volop en grond goedkoop. Talle Afrikaners in Natal was ontevrede oor die Britse bewind wat in 1843 gevestig is, en het na die binneland getrek. Ondernemende nie-Afrikaners het hulle gevolg. Onder hulle was die jong Alarik Forssman. Hy het met 'n ossewa vol handelsware gelaai in 1846 in Potchefstroom, die toenmalige hoofstad van Wes- en Midde-Transvaal, aangekom. Daar het hy hom gevestig en in 1852 as algemene handelaar sake begin doen. Hy het in alle denkbare goedere, van massagoed soos messelkalk, hawer en timmerhout, tot luukse ware, en in die klein aantal uitvoerprodukte van Transvaal, soos wol, volstruisvere en ivoor, handel gedryf. Onder sy belangrike ingevoerde artikels was vuurwapens, lood en kruit. Daarvan het hy heelwat aan die Goe-

wernement verkoop, maar die betaling was dikwels stadig, want die Staatsin-komste het traag gevloei omdat die meeste boere onwillig was om belasting te betaal.

Grond was destyds goedkoop en gewild om daarmee te spekuleer. Forssman het spoedig begin om baie daarvan te koop en reeds omstreeks 1860 was hy een van die grootste grondeienaars in Transvaal. Hy het probeer om beter landboumetodes toe te pas, die graanopbrengs te verhoog en nuwe gewasse soos koffie te verbou. Hy het daarvoor onder meer ploë uit die Verenigde State ingevoer omdat hulle beter as Europese ploë by die plaaslike toestande gepas het. Hy het na nuwe gewasse, bruikbare timmerhout en delfstowwe gesoek en monsters daarvan versamel. Op die eerste landboutentoonstelling in Potchefstroom in 1867 het hy onder meer koffie van een van sy plase en inheemse timmerhout uitgestal. Kortom, hy het hom ingespan om die ekono-miese ontwikkeling van Transvaal in eie belang, maar ook in algemene belang te bevorder. Dié ontwikkeling was egter stadig weens gebrek aan vervoer en afsetmarkte. Eers in 1876 is die tweede landelike tentoonstelling gehou. Forssman was die voorsitter van die tentoonstellingskomitee en het onder meer steenkool uitgestal. Natuurlik was hy baie geïnteresseerd in goudvondse wat in hierdie jare gevolg het, eers by Tati, daarna by Lydenburg en toe op die plaas Eersteling by Potgietersrus.

Hy het in die buiteland reklame vir investering in Transvaal gemaak, onder meer deur in Oktober 1871 'n lang brief met illustrasies in die Sweedse tydskrif *Ny Illustrerad Tidning* te publiseer en in 1872 in Kaapstad 'n brosjure in Engels met die titel *A guide for agriculturalists and capitalists, speculators, miners etc. wishing to invest money profitably in the Transvaal Republic, South Africa* (41 pp.) uit te gee.¹ Hy vestig hierin die aandag op die, volgens hom aansienlike, natuurlike hulpbronne in Transvaal, noem die baie plase waarvan hy eienaar is en wat hy te koop aanbied, en gee 'n beknopte beskrywing van 64 van hulle.¹ Hy het die ekonomiese vooruitsigte vir Transvaal baie belowend genoem, maar hulle was tot die ontdekking van die Groot Goudrif aan die Witwatersrad in 1886 maar skraal.

Hy het probeer om in Transvaal 'n Sweedse boerekolonie te stig, omdat in Swede ernstige armoede gely is terwyl Transvaal volgens hom behoefte aan bekwame boere en ambagslui gehad het. Met hierdie doel het hy in 1863 Kalmar besoek om Sweedse emigrante vir sy plaas Scandinavia by Potchefstroom aan die Vaalrivier te werf. Hy het die seilskip 'Octavia' gehuur, 30 Sweedse emigrante van verskillende beroepe aan boord geneem en 'n lading handelsware, vir Suid-Afrika bestem, ingeskeep. Onder die emigrante was sy ouer broer, Magnus, met vrou en vyf dogters. Een van dié meisies, Anna, het later haar jeugherinneringe aan haar reis met die 'Octavia' en haar verbyf in Potchefstroom gepubliseer.²

Die landbou-onderneming op Scandinavia het, soos talle landbouprojekte van buitelanders in Suid-Afrika, spoedig heeltemal misluk. Die klimaat en gebrek aan vervoer en/of afset was meestal die oorsake van mislukking. Op Scandinavia sou besproeiing die Sweedse boere help, maar droogte het

dit verydel en die meeste Swede het hulle elders in Suid-Afrika gevestig of na Swede teruggekeer. Tans herinner die naam Skandinawiëdrif nog aan die vroeëre Sweedse kolonie.

'n Ander mislukte onderneming van Alarik Forssman was die gereëldde passasierskoetsdiens wat hy in 1872 tussen die nuwe diamantvelde by die Vaalrivier en Potchefstroom, en vandaar na die nuwe goudvelde by Lydenburg ingestel het. Die vraag na die vervoerdiens was groot, maar die natuur het die diens só belemmer dat Alarik dit na 'n paar jaar gestaak het.

Hy het altyd vriendskaplike betrekkinge onderhou met die regeringsleiers, onder wie die Staatspresidente M.W. Pretorius en T.F. Burgers, en met buitelandse navorsers en prospekteurs soos Carl Mauch en Thomas Baines. Hy het hulle graag gasvryheid in sy huis aangebied en dit het die ontmoetingsplek geword waar oor ekonomiese sake, wetenskap en kultuur gesels is. Hy het in 1851 getrou met Emilia von Landsberg, dogter van E. von Landsberg van Duitse herkoms op Slangkop in die Kaapkolonie. Hulle het elf kinders gehad en daarom is daar nog talle Forssmans in Suid-Afrika woonagtig.

Die regering van Portugal het Alarik Forssman in 1862 as konsul-generaal in die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) benoem en hom die titel 'Chevalier' (ridder) toegeken. Hy het hom daarna in 'n pragtige diplomate-uniform saam met sy vrou en ook alleen laat fotografeer.

Hy het weer op 'n sakereis gegaan en in 1870 Brittanje besoek om belangstelling en kapitaal vir Transvaal te werf. Die Royal Geographical Society in Londen het hom in 1875 as lid gekies wat hy as 'n groot eer beskou het. In 1872 het hy Portugal besoek om oor die aanlê van 'n spoorlyn van Delagoabaai na Transvaal te onderhandel. President Burgers het in 1875 Forssman se onderhandelinge in Lissabon voortgesit. Forssman het by sy terugkeer in Suid-Afrika 'n tydjie in Kaapstad gewoon en daar sy brosjure *A Guide* uitgee. Hy en sy vrou het later na Potchefstroom teruggekeer.

Hy was een van die eerstes wat 'n spoorweg van Delagoabaai na Transvaal aanbeveel het. Dit blyk uit die *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid der Feestelijke opening van den Delagoabaaispoorweg*, J.H. de Bussy, Amsterdam, 1895, p. 3:

"Den Heeren O.W.A. Forssman en A.J. Munnick komt de eer toe, reeds in het begin van 1870 eene concessie te hebben aangevraagd, tot het maken van een weg, geschikt voor stoom- en andere trek machines, van de Portugeesche grenzen tot een of andere plek in de Republiek (Transvaal).

Het blijkt niet dat ger.oemde heeren voldaan hebben aan het door den E(del) A(chtbaren) Volksraad tot hen gericht verzoek, om de voorwaarden der gevraagde concessie op te geven".

Miskien is Munnick dieselfde as A.L. Munnich, attorney-at-law, general agent and conveyancer, Potchefstroom, vermeld op p. 84 van *Transvaal Book Almanac and Directory for 1877*, by Fred Jeppe, printed at Pietermaritzburg, 1877.

**Portret van Alarik Forssman in die uniform van konsul-generaal
van Portugal in die Zuid-Afrikaanse Republiek**

Met dank aan die Potchefstroomse Museum

In hierdie dae van voorspoed wat gevolg het, het Forssman besoek ontvang van die jong regter Jan Gijbert Kotzé, later bekend as Sir John Gilbert Kotzé, uit die Kaapkolonie afkomstig. Hy het in Oktober 1879 as rondgaande regter Wes-Transvaal besoek en is in Potchefstroom deur Forssman ontvang. Die hier volgende aanhaling uit Kotzé se reisverslag is ietwat aan die lang kant, maar ek laat dit tog volg weens die interessante beeld wat dit van Alarik en sy omgewing skep.

“Chevalier O. Forssman, Consul-General for Portugal, with his wife, whom we had met a few years earlier in Cape Town, had shortly before returned to their home at Potchefstroom, and in honour of this event, had invited all their friends to a most enjoyable ball at their residence, which was also the Consulate. The Chevalier was an educated and well-bred Swede who had migrated to the Transvaal when Pretorius was President, and in due time became a leading merchant in the town. He was a great conversationalist, one of the most interesting I have known. He had also abundant faith in the future of this country, and had done, and was still doing, his best to bring its healthy climate and its mineral and farming prospects to the notice of the outside world. To do this he had gone into great personal expense.

“He had a grain farm at Rickerts Dam on the great Marico River, where he grew excellent maize, which in the early seventies gained a first prize at an international exhibition held, I believe, in Paris. He had also exhibited the corn from a farm in the Lydenburg District, which likewise carried off a prize, besides numerous specimens of gold nuggets and other minerals and various kinds of wood, suitable for the furniture trade, from the forests of the country.

“He was a man full of energy and enterprise. Twice had he made a fortune and lost it, and when on the eve of realizing a third he was himself gathered in by Father Time.

“His wife, an amiable woman, was a Miss Landsberg and of South African birth. They had a large family, two sons and seven daughters, who all in different ways, had inherited the agreeable qualities of their parents. Chevalier Forssman was a staunch and loyal friend to his adopted country, and more than anyone of his time deserves to be remembered as the first enlightened pioneer who attracted the attention and capital of the outside world to the Transvaal”.³

Ek weet nie van 'n internasionale tentoonstelling in Europa waaraan Alarik Forssman sou deelgeneem het nie. Miskien is die tentoonstelling waarvan regter Kotzé gehoor het, die tweede landboutentoonstelling in Transvaal in 1876.

Die twee vermoëns wat Alarik volgens Kotzé verloor het - gelukkig slegs ten dele - was die verlies op die plaas Scandinavia in 1865 en die skade gely tydens die Eerste Anglo-Boere-oorlog. Met die derde fortuin wat Alarik besig was om te verwerf, bedoel Kotzé vermoedelik Alarik se stigting van The Transvaal Lands Company in 1886.

Die voorspoed en glans van Alarik se gesin wat Kotzé so aantreklik beskryf, was spoedig daarna tot niet as gevolg van rampe van die Eerste Anglo-Boere-oorlog 1880-81. In Desember 1880 het die Transvaalse Boere teen die Britse regering in opstand gekom. Hul gewapende verset het in Potchefstroom begin. Alarik en sy gesin het na die Britse fort by dié dorp gevlug in die verwagting dat die beleg daarvan deur generaal Piet Cronjé van korte duur sou wees. Die beleg het egter twee-en-'n halwe maand aangehou. Die fort was oorvol soldate en vlugtelingen, siekte het onder hulle uitbreek en Alarik se dogter Emily wat kort tevore met dr. Sketchly, 'n Britse militêre arts getroud is, en sy seun Alarik het aan tifus beswyk. Twee ander volwasse seuns, Oscar en Carl, was op 'n handelstog in Noord-Transvaal en het tydig uit die land gevlug.

'n Ander ongeluk wat die gesin Forssman getref het, was die plundering van hul mooi huis in Potchefstroom deur die rebelle. Hulle het hom naamlik beskou as 'n "joiner" wat die Britse kant gekies het. Reeds voor die Anneksasie in 1877 het hy noue betrekkinge met Britte in Kaapstad en Londen aangeknoop en hy het ná die Anneksasie 'n voorspoediger ekonomiese ontwikkeling verwag. Hy het hom in 1880 deur die Britse regering van Transvaal tot lid van die nuwe verteenwoordigende raad laat benoem. Die Boere het hom dit bitter verkwalik. Hulle het die Portugese vlag op sy huis wat dit tot diplomatieke en neutrale konsulaat verklaar het, neergehaal en die huis geplunder.

Na die oorlog het Forssman 'n enorme eis om skadevergoeding by die regering in Londen ingedien. Die bedrag was £200 000, waarvan £111 000 vir 111 plase met 'n oppervlak van 600 000 akker, en volgens die Eerste Minister Gladstone £50 000 weens belediging van die Portugese vlag. Gladstone het in die Laerhuis Forssman se eis oordrewe hoog genoem. Dit is onbekend hoeveel skadevergoeding Forssman ontvang het.

Hy het by die indiening van sy eis blykbaar die verlies van al sy grond verwag, maar hy het sy grond grotendeels of alrens ten dele behou en is dus nie geruineer nie. Dit is begryplik dat hy na die oorlog Potchefstroom vir goed verlaat het. Hy het hom teruggetrek na Kroonstad en hom spoedig op sy plaas Riekertsdam in Groot Marico gevestig. Hy is as konsul-generaal van Portugal ontslaan, maar het geleidelik 'n deel van sy vermoë en van sy aansien in Transvaal teruggewen en hom in Pretoria gevestig. Sy ondernemingsgees het hy egter behou en in 1886 het hy in Londen The Transvaal Land Company gestig om met Britse kapitaal grond te koop en te verkoop. Hy het die groot oplewing in Transvaal danksy die ontdekking van die ryk goudrif aan die Witwatersrand in 1886 nog beleef.

In sy laaste lewensjare was Forssman sieklik. Sy agtjarige kleinseun wat sy naam en dié van sy grootvader tot Alric verengels het, het hom kort voor sy dood besoek, "and my only recollection of him is of a very old and sick man".⁴ Hy is op 14 April 1889 oorlede en langs sy broer Magnus in die ou begraafplaas aan Kerkstraat-Wes begrawe. Op hul grafte is 'n waardige gedenkteken vir hierdie twee pioniers van ou Transvaal opgerig.

Later is nog twee kinders van Alarik in dié familiegraf begrawe, hulle is Carl Wilhelm Gottfried en Maria Elizabeth. Die opskrifte wat aan hulle herinner, lui:

Carl Forssman
born 6- 3-1855
died 8-12-1934

M E Forssman
born 26-2-1867
died 25-8-1941

Die Forssmanstraat in Potchefstroom hou die herinnering aan hom lewend.

Sy eggenote, Emilia Henriëtta Forssman het hom 'n my onbekende aantal jare oorleef. *Overvaal*, Museumnuus van die Transvaalse Provinsiale Administrasie, jaargang 12, No. 1, Maart 1985, p. 13, deel in die artikel "Pioniers van Potchefstroom, die Goetz- en Fleischbackfamilies" deur Rita van Wyk mede dat sy getrou het met Marthinus Andreas Goetz, 'n welgestelde inwoner van Potchefstroom, in 1898. Rita van Wyk vervolg: "Na haar eerste man (Alarik Forssman) se dood in 1889 onderneem sy 'n reis na sy tuisdorp Kalmar in Swede. Sy bestel 'n houthuis gebou in die ou Noorse styl, laat dit stuk vir stuk verskeep na Kaapstad en laat dit weer oprig. Sy en haar nuwe eggenoot vestig hulle in dié woning, waar Goetz in 1905 oorlede is".

Magnus Forssman (1820-1874)

Magnus Johan Frederik Forssman was die oudste seun van Jonas Samuel. Hy is gebore te Kalmar in 1820 en as Landmeter opgelei. Hy het hierdie beroep in Swede uitgeoefen totdat sy broer Alarik hom by sy besoek in 1864 oorreed het om saam na Transvaal te gaan. In Suid-Afrika was naamlik groot behoefte aan landmeters en talle Skandinawiërs het daar dié beroep beoefen - vermoedelik het Alarik aan sy broer die moontlikheid voorgedou dat hy 'n goeie kans staan om landmeter-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek te word.

Magnus, sy vrou Gustafva en vyf dogters het met Alarik op die seilskip 'Octavia' van Kalmar na Durban gevaar en vandaar per ossewa na Potchefstroom gereis. Soos reeds meegedeel, het 'n dogter van Magnus, Anna, in 1913 toe sy die eggenote van burgemeester Ahlström in Malmö was, haar herinneringe aan dié reis gepubliseer onder die (vertaalde) titel *Jeugherinneringe aan 'n reis na Suid-Afrika en vyf jaar verblyf aldaar*. Haar geskrif bevat interessante inligting oor die lewe van die gesin Forssman.²

Magnus is by sy aankoms in Potchefstroom in 1864 as goewerments-landmeter benoem. Sy eerste opdrag was om die dorp Potchefstroom opnuut op te meet en om foute reg te stel. Hy het nuwe optiese landmeetinstrumente in plaas van die voorheen gebruiklike landmerke en meetkettings gebruik. Sommige burgers het hulle benadeel gevoel en hewig beswaar teen die nuwe landmeetmetodes aangeteken, maar die Staatspresident en die Volksraad het Magnus gesteun. Hy is op 9 April 1866 as landmeter-generaal van Transvaal en hoof van die landmeterskantoor in Pretoria aangestel. Hy het die landmeterswese in die ZAR georganiseer, instruksies vir landmeters opgestel, baie

in die republiek rondgereis en verskeie avonture beleef. Hy het spoedig Nederlands aangeleer en met die land vertrouwd geraak.

Hy het die grens tussen Transvaal en Mosambiek opgemeet en vasgestel. Die Portugese regering het hom daarvoor beloon met die Orde van Jesus Christus en die titel Chevalier. Hy het saam met sy assistent, die Sweed F. Hammar, die eerste landkaart van Transvaal saamgestel - dit is deur Dr. A. Petermann in 1868 in Duitland gepubliseer. Hy het hom ook toegelê op die kennis en opsporing van delfstowwe, onder meer van goud, en ertsmonsters versamel. Die reisiger Thomas Baines het hom ontmoet en hulle het inligting oor die land uitgewissel. Baines noem hom "a good essayer as well as a (good) surveyor, and has a credential letter from the King of Sweden himself".⁵

Die leed het hom ewemin as sy broër gespaar. Magnus was meestal weg van huis op gevaarvolle reise en selde by sy gesin. Sy vrou het nie van die een-same, sobere lewe in Transvaal gehou nie en wou die kinders 'n goeie opvoeding in Swede verskaf. Sy het daarom in 1868 met hul kinders na Swede terug-gekeer. Sy het in Swede die lewe aan nog 'n seun geskenk en hom Johan genoem, hy het later professor in die geneeskunde in Lund geword.

Magnus het as 'n eensame man in Transvaal agtergebly. Hy het moontlik in die gevaarlike Laeveld malaria of 'n ander siekte opgedoen. In 1874 was hy 'n paar maande lank siek en op 7 Oktober van dié jaar is hy in Pretoria oorde. Alarik het hom nog 'n paar uur voor sy dood besoek. Hy was algemeen hoog aangeskrewen weens sy aandeel in die vermeerdering van kennis oor Transvaal en weens sy goeie geaardheid. Die Staatspresident en die Volksraad het 'n mosie van roubeklag aanvaar en hulle en talle ander regeringspersone en burgers het die begrafnisdiens bygewoon. Hy is in die ou begraafplaas aan Kerkstraat-Wes in Pretoria begrawe.

Die regering en die burgers het dikwels gebrek aan geld gehad. Magnus moes daarom meermale baie lank op sy salaris wag en grond in plaas van betaling in geld aanvaar. So het hy eienaar van redelik baie grond geword. Dit is na sy dood in Pretoria opgeveel, maar die opbrengs in geld was teleurstellend en sy nagelate gesin in Swede het daardeur geldelik moeilike jare beleef.

Uit *De Volksstem*, Zaterdag 10 Oktober 1874

DOOD VAN DEN HEER M. FORSSMAN

Met diep leedgevoel hebben wij het overlijden op Woensdag avond te berigten van den Chevalier Magnus Forssman, gedurende de laatste acht jaren Landmeter-Generaal dezer Republiek. De nu overledene was geboortig uit Zweden en kwam in 1864 met zijne familie hier aan. Hij begon zijn beroep als Landmeter hier uit te oefenen toen dat beroep nog in zijn kindsheid was en kan dus beschouwd worden als een der baanbrekers van het vak. Twee jaren later werd hij Landmeter-Generaal en bleef die belangrijke betrekking met eerlijkheid, ijver en trouw bekleeden tot zijnen dood toe.

In erkenning van zijne verdiensten in het sluiten van het traktaat met Portugal werd hij door de Regeering van dat land benoemd als Chevalier in de Orde van Jezus Christus.

In de laatste vijf of zes maanden was zijne gezondheid al meer en meer afgenomen, zoodat hij alle hoop moest opgeven om naar zijne familie in Zweden terug te keeren, werwaarts (waarheen) deze vóór eenige jaren op zijn dringend verzoek was teruggegaan. Eenige uren vóór zijnen dood arriveerde zijn broeder, Chevalier O.W.A. Forssman, Consul-Generaal voor Portugal, op reis van Lijdenburg naar Potchefstroom, doch de lijder was toen reeds bewusteloos en blies kort daarna zacht en kalm den laatsten adem uit.

De begrafenis vond Donderdag plaats en was een van de indrukwekkendste die wij in dit land nog hebben gezien. De Vrijmetselaars in rokcostuum, ZHEdele President en de leden van den Volksraad, de hoofdamttenaren, de geestelijken, (waaronder de bisschop van Zululand⁶) en een groot aantal van het publiek volgden het lijk grafwaarts. Ds. Begeman⁷ had aan het sterfhuis eene gepaste rede uitgesproken, terwijl de heer Lys, A.M. van de Loge "Aurora", bij het graf de maçonnieke lijkdienst voorlas.

Wij sympathiseeren met zijne familie en talrijke vrienden, zoowel hier als in Zweden, over het treurig verlies, dat zij in dit afsterven hebben geleden.

His Honor the President at noon on Thursday gave notice of the death of an old official, Chevalier M. Forssman, Surveyor General, to whose memory he paid a high tribute. In the afternoon the Raad passed a resolution to request His Honor the President to convey to the wife and children of the deceased the expression of the Raad's sympathy with their bereavement and forthwith adjourned as a token of respect and also to attend the funeral.

Bibliografie oor Alarik en Magnus Forssman

Daar het 'n redelik groot aantal publikasies oor die broers Forssman verskyn. 'n Kleinseun van Alarik, wat hom Alric genoem het, het twee brosjures met aantekeninge, anekdotes en foto's oor hulle in 1956 en 1962 in Pretoria uitgegee. Die broers is opgeneem in die *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*. In die jongste dekadde het 'n Sweedse onderwyser, Carl Gustaf Trotzig te Stockholm, Suid-Afrika besoek en artikels oor hulle en hul metgeselle in Transvaal gepubliseer. Dié artikels is ingelei en vertaal deur C. de Jong en het verskyn in *Africana. Aantekeninge en Nuus* van die Africana-Museum in Johannesburg of sal daarin verskyn. Die Staatsbiblioteek in Pretoria het in 1984 die brosjure van Alarik Forssman *A Guide to the Transvaal*, in faksimilee heruitgee.

Alric Forssman *Chevalier Oscar Wilhelm Alric Forssman, 1822-1889, Biographical studies, The last phase*, Pretoria 1962, 27 pp., geill.

Alric Forssman, *Magnus Johan Frederik Forssman, 1820-1874, Surveyor-General of the Z.A.R. 1864-1874, An historical sketch*, Pretoria 1956, 16 pp., geill.

Portret van Magnus Johan Frederik Forssman
Oorgeneem uit: Carl Alric Forssman, *Magnus Johan Frederik
Forssman, An historical sketch*, Pretoria 1956

Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, R.G.N. en Nasionale Boekhandel, Kaapstad 1968, deel een, in voce M.J.F. Forssman en O.W.A. Forssman.

Alan Hanson Winquist, *Scandinavians and South Africa, their impact on the cultural, social and economic development of pre-1948 South Africa*; doctoral thesis New York University, February 1976, Xerox University Microfilms, Ann Arbor, Michigan 1977.

Alan Hanson Winquist, *Scandinavians and South Africa, their impact on the cultural, social and economic development of pre-1902 South Africa*; A.A. Balkema, Cape Town and Rotterdam 1978, 268 pp. (verkorte uitgawe van die voorgaande publikasie).

Carl Gustaf Trotzig, "Sweedse immigrante in Suid-Afrika (1), Die kolonisasie-ekspedisie van Forssman na Suid-Afrika (uit Sweeds vertaal en ingelei deur C. de Jong); in *Africana Aantekeninge en Nuus*, deel 24, No. 6, Johannesburg, Junie 1981, p. 213-221.

Carl Gustaf Trotzig, "Sweedse immigrante in Suid-Afrika (2), Die broers Forssman pionier in die goudland Transvaal, Deel 1: Alarik Forssman, sake-man en prospekterder" (uit Sweeds vertaal deur C. de Jong); in *Africana Aantekeninge en Nuus*, deel 26, No. 1, Johannesburg, Maart 1984, p. 14-20.

Carl Gustaf Trotzig, "Sweedse immigrante in Suid-Afrika (3), Die broers Forssman pioniers in die goudland Transvaal, deel 2, Magnus Forssman, landmeter-generaal en prospekterder"; in *Africana Aantekeninge en Nuus*, deel 26, No. 3, Johannesburg, September 1984.

Verwysings

1. Die Staatsbiblioteek in Pretoria het 'n faksimileherdruk van Alarik Forssman se skaars brosjure *A Guide to the Transvaal* in 1984 gelewer.
2. Carl Gustaf Trotzig, "Die kolonisasie-ekspedisie van Forssman na Suid-Afrika, uit Sweeds in Afrikaans vertaal en ingelei deur C. de Jong", in *Africana Aantekeninge en Nuus*, deel 24, No. 6, Johannesburg, Junie 1981, p. 213-221.
3. Sir John Kotzé, *Biographical Memoirs and Reminiscences*, Maskew Miller Ltd., Cape Town, no year, p. 662-663.
4. Captain Alric Forssman, *Chevalier Oscar Wilhelm Alric Forssman, 1822-1889, Biographical studies*, Pretoria, eie uitgawe, sonder jaar (1962?), p. 11.
5. Thomas Baines, *The Northern goldfields, Diaries of Thomas Baines, First journey, 1869-1870*, Volume one, edited by J.P.R. Wallis, Chatto & Windus, London 1946, p. 11. Die aanhaling beteken dat Magnus Forssman 'n amptelike diploma van die Sweedse owerheid as landmeter in Swede ontvang het.
6. Waarskynlik is hy biskop Hans Paludan Schreuder, sendeling van die Noorse sendinggenootskap, werksaam in Zoeloeland. Kyk *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*, deel een, Pretoria-Kaapstad 1968.
7. Dit is Ds. A.J. Begeman uit Nederland, predikant van die Nederduits-Hervormde kerk in Pretoria, die min of meer amptelike kerk van die Zuid-Afrikaanse Republiek. Kyk *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*, deel een, Pretoria-Kaapstad 1968.

**Grafmonument vir die familie Forssman in die Ou Begraafplaas
aan die Kerkstraat-Wes te Pretoria**

Foto C. de Jong

Grafskrif van Magnus Johan Frederik Forssman op die monument vir die familie Forssman op die Ou Begraafplaas aan Kerkstraat-Wes te Pretoria

Foto C. de Jong

Grafskrif vir Alarik Forssman op die monument vir die familie Forssman op die Ou Begraafplaas aan die Kerkstraat-Wes te Pretoria
Daaronder die grafskrif van een van sy seuns, Carl Wilhelm Gottfried, wat ook in die familiegraf begrawe is.

Foto C. de Jong

DIE DUITSE PASSASIEERSKIP 'PRETORIA' – 50 JAAR GELEDE

deur C. de Jong

In 1936 is te Hamburg die passieskip 'Pretoria' te water gelaat. Ek het in *Pretoriana* No. 83, Februarie 1983, p.24-25 'n paar besonderhede oor die skip se loopbaan en lotgevallē en die talle veranderings van eenaar en naam vermeld. Die skip is enige male verbou en in 1958 oorgedra aan 'n Indonesiese redery wat dit 'Gunung Djati' gedoop het en vir vervoer van Moslimpelgrims tussen Indonesië en Arabië, waar hulle Mekka wou besoek, bestem het. 'Gunung Djati' beteken berg djati; djati is 'n soort kiaathout wat in Indonesië veel aangeplant word.

Ek het in die maandblad *Zuid-Afrika* van die Nederlands-Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV) te Amsterdam - gestig in 1881 - jaargang 13 no. 8, Augustus 1936, p.103, 'n berig oor die van stapel loop van die 'Pretoria' gevind en laat hier die vertaling daarvan uit Nederlands volg.

Duitse Afrika-lyne

Nuwe passieskip vir die diens van Duitsland na Suid-Afrika

Op 16 Julie (1936) het op die skeepswerf Blohm & Voss (te Hamburg) die s/s 'Pretoria' van stapel geloop. Dit is die eerste van die twee vinnig varende skeeppe wat in die vorige jaar deur die Duitse Afrika lyne bestel is. Die s/s 'Pretoria' is bestem vir die sneldiens na Suid-Afrika en is groot 16 000 bruto registerton² lang 176 meter, breed 22 meter. By 'n snelheid van 18 seemyl³ sal die reis van Southampton via Las Palmas (Kanariese eilande) en Walvisbaai na Kaapstad ongeveer 15 dae duur.

Die skip sal 150 passasiers eerste klas en 350 passasiers toeriste klas kan vervoer en het 'n bemanning van 250 persone. Die laairuimte bedra ongeveer 13 300 kubiekmeter, waarvan ongeveer 1200 kubiekmeter koelruimte is.

Die nuwe tipe skip het 'n geheel ander indeling as die ander skeeppe, wat slegs met die grotere tonnasje bereik kon word. Geheel nuut is die groot hal waarop alle kantore, winkels, spreekkamer van die geneesheer, haarkapsalons ensovoorts uitkom en wat tussen die eerste en toeristeklas geleë is. Die 'Pretoria' sal op 12 Desember (1936) sy eerste reis, hoofsaaklik as toeristereis bedoel, na Suid-Afrika onderneem. Ná die afvaart van Southampton sal Lissabon en Casablanca aangehoop word; vervolgens word die reis via Madeira, Las Palmas en Walvisbaai na Kaapstad voortgesit. Die toeriste sal die Victoria-watervalle asook die Kruger Wildtuin besoek en hulle weer inskeep te Lourenço Marques; daar sal die 'Pretoria' sy terugreis via Suid-Afrika en die Kanariese eilande na Europa aanvaar.

1. Die 'Pretoria' het 6 stoomturbines gehad met 'n masjienvermoë van 4000 Nominale Perdekragte (NPK)
2. Een registerton is 100 kubiek voet of 2,832 kubiekmeter.
3. Een seemyl is 1852 meter.

GEDENKTEKENS VIR MINDER BEKENDE PERSONE

IN EN OM PRETORIA (4)

CHRISTER UGGLA, DIE KANONDOKTER

deur C. de Jong

Daar bestaan geen besondere gedenkteken vir ingenieur Ugkla nie. As ek 'n gedenkteken vir hom sou moet aanwys, sou ek die replika van die Long-Tomkanon op Fort Schanskop noem, want hy was nou by die Long-Toms betrokke.

Axel Christer Helmsfrid Ugkla, 1865-1945, is gebore in Gothenburg as lid van 'n vooraanstaande Sweedse adellike geslag wat hoë offisiere en amprenare en ondernemers opgelewer het. Hy het in Swede vir siviele ingenieur gestudeer en sy studie voltooi te Zurich in Switserland in 1889. Na enkele betrekkings van kort duur het hy in 1890 hoof van die werkswinkel van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM) in Pretoria geword. Hy was toe slegs 25 jaar oud. Talle ingenieurs het in die 19e eeu by buitelandse spoorweë gedien, ook Ugkla. Hy het sy werk bekwaam verrig en was ook op sosiale gebied aktief. Daar was heelwat Skandinawiërs werksaam by die NZASM en aan die opbloeiende Witwatersrand en hy het gepoog om hulle by mekaar te bring. By die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog in Oktober 1899 het hy die Skandinawiese vrywilligerskorps en ambulans by die Boereleër georganiseer. Vir die eerste keer in die geskiedenis het toe vier Skandinawiese volke saam teen die vyand opgetrek. Ugkla was 'n geesdriftige voorstander van die Groot-Skandinawiese strewe. Hy is gevra om die korps in die stryd te lei, maar die Transvaalse regering het aan hom opgedra om hoof van die NZASM-werkswinkel te bly, omdat hierdie inrigting wapenfabriek geword het. Die Zuid-Afrikaansche Republiek het geen wapenfabrieke gehad nie en hulle moes by die uitbreek van die oorlog in 1899 geïmproviseer word. Hulle was die gieterij van Thomas Begbie te Johannesburg wat ammunisie gemaak en in April 1900 deur 'n ontploffing geheel verwoes is, en die werkswinkel in Pretoria waar kanonne herstel en toerusting gemaak is.

'n Paar dae na die begin van die oorlog het die werkswinkel in 48 uur enkele spoorwegrytuie ingerig vir vervoer van gewondes van die front. Die vier groot vestingkanonne, Long-Toms genoem, is in November 1899 van die forte by Pretoria na die Boerestellings by die drie beleërde stede oorgebring. Toe hulle probleme oplewer, is hulle onder Ugkla se toesig gestel. Op 6 Desember 1899 het Britte by 'n uitval uit Ladysmith 'n Long-Tom swaar beskadig. Die kanon is na Ugkla in Pretoria gestuur. Hy het dit laat herstel en 'n stuk van die beskadigde loop afgesaag. Daarna is dit "die Jood" genoem en na die front in Natal teruggestuur. By hul uitval het die Britte ook 'n

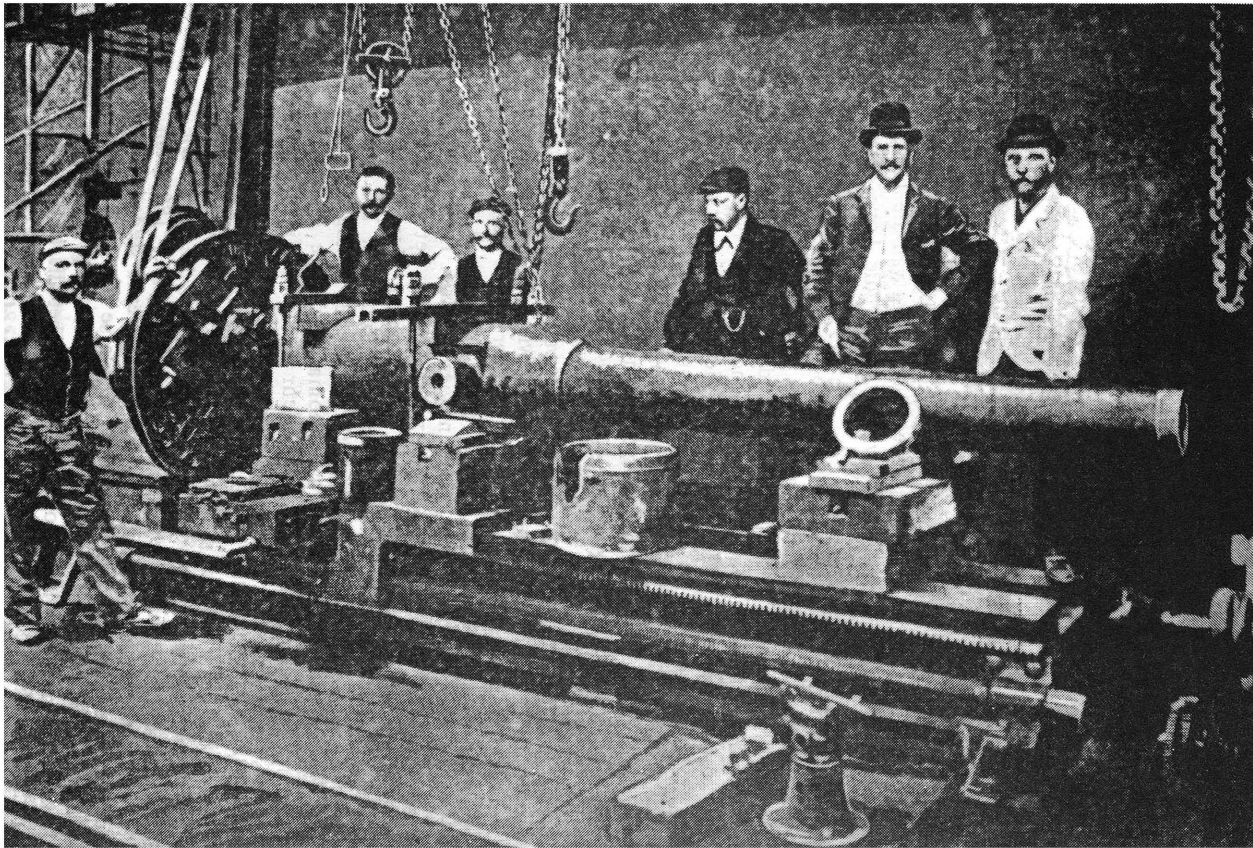

Foto van die herstelde Long Tom-loop wat by Ladysmith begin Desember 1899 deur Britte beskadig is, in die werkswinkel van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM) te Pretoria. Die tweede persoon van regs is Ing. Christer Ugkla, direkteur van die werkswinkel

Uit: L. Penning, *De oorlog in Zuid-Afrika*, D.A. Daamen, Rotterdam 1899, p. 269

112 mm Krupp-houwitser se loop opgeblaas. Die NZASM-werkswinkel het onder Ugkla se leiding met eenvoudige middele 'n nuwe loop vir die kanon gemaak en dit is weer in diens gestel. Hy is toe "die kanondokter" genoem.

Ugkla het ook die raaisel van die Long-Tom-granate opgelos. Die helfte of meer daarvan wou nie ontplof nie en daar is gefluister dat die Schneider-fabriek te Creusot in Frankryk wat die Long-Toms en granate gelewer het, van sabotasie van die ammunisie verdink moes word. Ugkla het vasgestel dat na die afskiet van die granaat die skokbuis deur die draaiende beweging van die granaat daarvan losgeraak het, sodat die bom nie kon ontplof nie. Dit het die Noorse militêre attachee by die Boereleër, kaptein Julius Allum, van hom by sy besoek in Mei 1900 verneem en in sy dagboek aangeteken. Ugkla het die skokbuis met 'n pen stewiger aan die bom laat bevestig, maar dit was toe te laat om die loop van die oorlog nog te beïnvloed.

Na die besetting van Pretoria deur die Britse leër op 5 Junie 1900 moes Ugkla natuurlik Suid-Afrika verlaat. Hy is in 1901 aangestel as onderdirekteur van die Machinefabriek Breda in Nederland en in 1909 as direkteur. In 1911 keer hy terug na Swede. Daar was hy direkteur van 'n spoorwegrytuigfabriek van 1911 tot 1928. Vervolgens was hy tot sy aftrede hoof van sy eie tegniese adviesburo.

Hy was visekonsul, konsul en konsulgeneraal van Nederland in Stockholm. Sy belangstelling vir Suid-Afrika het altyd lewendig gebly. Hy het die inisiatief vir die herdenking van die slag by Magersfontein in die vier Skandinawiese hoofstede en Suid-Afrika in 1924 geneem om die Skandinawiese strewe te bevorder. Hy het in 1938 van die Unieregering die "Dekorasie voor trouwe dienst" aan die Boererepublieke ontvang.

Dit lyk of hy tans vergeet is. Werke oor die NZASM, soos die belangrike van prof. P.J. van Winter, *Onder Krugers Hollanders* (2 dele, Amsterdam 1937 en '38), vermeld hom nie. Hy verdien 'n herinneringsteken in die huidige werkswinkel van die spoorweë in Waltloo by Pretoria en 'n straat wat na hom vernoem dien te word.

Bronne:

- C. de Jong, Ugkla, Axel Christer Helmfrid, artikel in die *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*, deel 4, Raad vir Geeswetenskaplike Navorsing en Butterworth, Pretoria en Durban, 1981
- C. de Jong, *Skandinawiërs in die Tweede Anglo-Boere-oorlog 1899-1902*, deel een, Amsterdam 1983, Axel C.H. Ugkla, p. 27-28
- C. de Jong, *Skandinawiërs in die Tweede Anglo-Boere-oorlog 1899-1902*, deel 2, Amsterdam 1984, vertaling van A.C.H. Ugkla se brosjure *Verslag van die herdenkingsplegtighede van Magersfontein, doeleindes en resultate*, Uppsala 1926, p. 151-164

DIE SPOORWEGVERLEDE HERLEEF

deur C. de Jong

In 1986 vier nie alleen Johannesburg nie, maar ook die naburige Germiston sy 100jarige bestaan. Ons moet onthou dat nie Johannesburg nie, maar Germiston - tot 1903 Elandsfontein genoem - die belangrikste spoorwegknooppunt van Suid-Afrika is, dat Germiston na Johannesburg die grootste myn- en nywerheidsentrum van die Witwatersrand is en dat daar sedert 1922 die grootste edelmetaalraffinadery van die wêreld gevestig is. In 1886 het die Duitser August Simmer en die Skot John Jack 'n goudmyn op die plaas Elandsfontein geopen. Op dieselfde plaas het die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM) in 1888 'n stasie aangelê. Dié maatskappy is op 21 Junie 1887 te Amsterdam gestig en het begin met 'n spoorlyn vanaf Boksburg oor Elandsfontein na Johannesburg om steenkool na die goudmyne te vervoer. Die lyn is die "Randtrem" genoem. Hierdie merkwaardige naam is verklaar uit die strewe om die transportryers se vrees vir mededinging van spoorweë te ontsien, maar aannemeliker is die verklaring wat wys op ooreenkoms met spoortrems in Europa weens die ligte boumateriaal en ligte rollende materiaal.

Sedert 1983 werk die Bewaringsgroep van die private spoorwegvereniging van Suid-Afrika op sy terrein by Krugersdorp aan die versameling en restourasie van rollende materiaal - een kosbare saak ondanks die talle onbetaalde arbeidsure van toegewyde lede. Die groep het die uitstekende denkbeeld verwerklik om in 1986, 100 jaar na die stigting van Germiston, weer 'n trein tussen Johannesburg en Germiston met die naam "Grand Tram" as woordspeling op "Randtrem" te laat ry. (Stasiemeester op Germiston toe dit Elandsfontein geheet het, was Jacob Punt, vader van Dr. Willem Punt, stigter van die Genootskap Oud-Pretoria). Eindpunt van die gedenkriet op 6 September 1986 was Rosherville, terrein van EVKOM. Die trein is getrek deur die NZASM-lokomotief ("lok") 'Roos'. Hierdie 46-tonner is gebou deur Maschinenfabrik Emil Kessler te Esslingen in Duitsland in 1893 en is onder meer op die Oosterlyn gebruik. Die wisselvallige loopbaan van die 'Roos' is in besonderhede beskryf deur Mnr. R. Searle te Irene, aktiewe lid van die Bewaringsgroep, in die mooi, tweetalige brosjure *The Grand Tram* wat aan deelnemers aan die gedenkriet uitgedeel is.

By die herdenking van die opening van die Oosterlyn tussen Delagoabaai en Pretoria in 1970, 75 jaar ná die opening, het die 'Roos' onder die tydelike naam 'President Kruger' 'n passasierstrein tussen Waterval-Boven en Waterval-Onder oor een van die mooiste trajekte in Suid-Afrika getrek. Hy het eers in 1971 besit van die S.A. Spoorweë geword. Hy is 'n nasionale gedenkwaardigheid, maar werk nog en ry gereeld van Johannesburg na die

raffinadery in Germiston. Die SAS het die 'Roos' welwillend vir die "Grand Tram" uitgeleen. Hy het sy taak uitstekend volbring. Hy is een van die ses NZASM-loks in Suid-Afrika, waarvan twee nasionale monument en die ander gedenkwaardighede is.

Die "Grand Tram" het uit vier rytuie bestaan, oud maar nog in uitstekende toestand. Een van hulle is 'n salonrytuig van die Cape Government Railways van 1907.

In Rosherville aangekom het demonstrasies van rollende materiaal plaasgevind. EVKOM gebruik daar gereeld twee ou loks, 'La Moye' en 'Kitson' (Kitty), albei piekfyn onderhou. Die demonstrasies het my aan die spel met speelgoedtreine in my jeug herinner. 'La Moye' is deur Barclay & Co in Skotland in 1907 gebou en het gewerk op die Engelse Kanaaleiland Jersey. Omdat hy te swaar was en teveel kole verbruik is hy in 1928 verkoop aan die Victoria and Transvaal Power Company wat in 1948 deur EVKOM oorgeneem is. 'Kitson' is in 1979 deur Kitson & Co in Brittanje vir die Natal Government Railways (NGR) gebou.

Op 6 September 1986 is te Rosherville die historiese ontmoeting tussen 'n NZASM-trein met 'n 46-tons lok en 'n NGR-trein deur 'n Kitson-lok getrek, heropgevoer. Dié ontmoeting het in 1895 by Heidelberg in Transvaal plaasgevind by die opestelling van die Suid-oosterlyn tussen Volksrust en Elandsfontein. Dit is vasgelê op 'n foto wat met talle ander afbeeldings in die genoemde brosjure verskyn. Die datum was 10 Oktober 1895.

Op dié sesde September het TV-spanne en spoorweggeesdriftiges talle meters film op die "Grand Tram" verskiet. Dié gedenkriet was 'n waardige voorspel van die herdenking van die NZASM se stigting in 1987. Ons hoop dat die 'Roos' dan weer diens sal mag doen, byvoorbeeld tussen Waterval-Boven en -Onder.

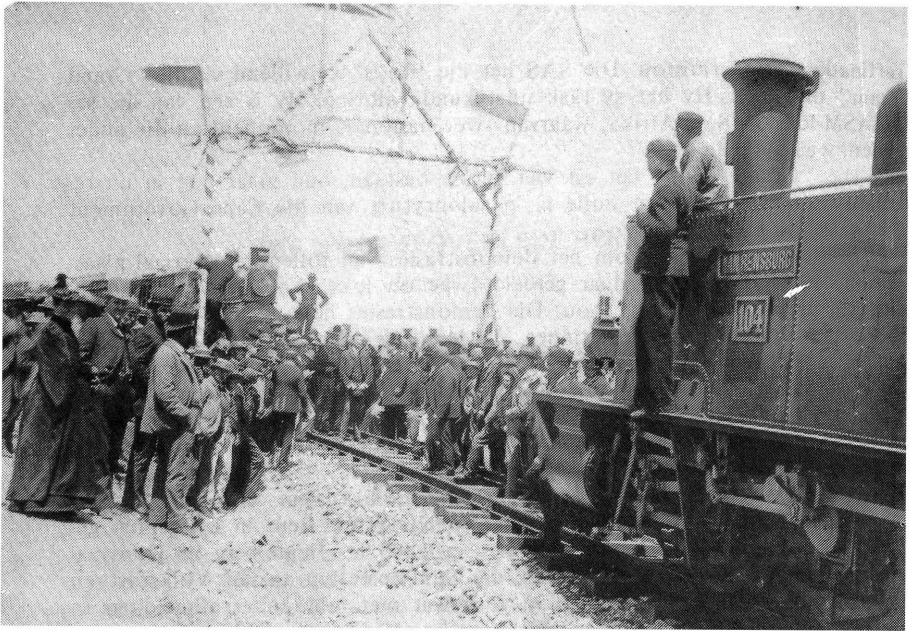

Foto van die ingebruikneming van die Suidoosertyn: Ontmoeting van 'n trein uit Natal en een uit Elandsfontein by Heidelberg - in die midde Dr. W.J. Leyds (sonder hoed).

Foto van ontmoeting van Kitson-lok van NGR en van 'n NZASM-lok (die 'Roos') te Rosherville op 6 September 1986 as herinnering aan die opstelling van die Suidoosertyn. Die 'Roos' staan links.

Foto C. de Jong

E. SCHWEICKERDT
(PTY) LTD

FINE ART DEALERS · PUBLISHERS · PICTURE FRAME
SPECIALISTS AND ARTIST'S COLOURMEN
ART GALLERY

89 QUEEN STREET · P.O. BOX 697 · 0001 PRETORIA · SOUTH AFRICA
PHONE: 21-6557 · TELEGRAPHIC ADDRESS: "SCHWEICKERDT"

**85 YEARS OF EFFICIENT SERVICE HAVE GUARANTEED US SATISFIED
CUSTOMERS**

**OUR SUCCESS IS BUILT ON THE PROVEN RECIPE OF EFFICIENCY AND
QUALITY PRODUCTS AND WE SHALL STRIVE TOWARDS EVEN BETTER
SERVICE**

**WIDEST COLLECTION OF REPRODUCTIONS BY OLD AND MODERN
MASTERS**

**ART POSTCARDS, GREETING CARDS, AIRMAIL LETTERS WITH
WILDLIFE DESIGNS**

ORIGINAL PAINTINGS BY WELLKNOWN SOUTH AFRICAN ARTISTS

RESTORATION AND CLEANING OF PAINTINGS

EXPERT PICTURE FRAMERS

SUPPLIERS OF ANY ARTISTS MATERIALS

Directors: E.E. Schweickardt, C.E. Schweickardt, R.W. Friemelt

Die embleem op E. Schweickardt se briefpapier
wat hierbo afgebeeld is, is ontwerp deur J.H. Pierneef

VICTORIA DRUKKERY PRETORIA